

Ресурсний центр ГУРТ

**САМОДОПОМОГА:
технологія соціальних змін**

помічник

Київ, 2008

Помічник «САМОДОПОМОГА: технологія соціальних змін» пропонує читачам ознайомитись та скористатись досвідом застосування самодопомоги у вирішенні певних проблем окремих цільових груп, а також у системному покращенні якості життя всієї громади. Помічник стане у пригоді керівникам організацій, ініціативним громадянам, які зацікавлені у впровадженні інноваційних підходів розвитку громади.

Помічник розроблено й видано у рамках спільного проекту «Розвиток мережі самодопомоги в Україні» Товариства BORIS (Польща) та Ресурсного центру ГУРТ (Україна). Цей проект фінансований програмою польської допомоги (www.polskarotomoc.gov.pl) Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща у 2008 році.

Ця публікація представляє виключно бачення авторів та упорядника помічника і не має асоціюватись з офіційною позицією Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща.

Колектив авторів: Єжи Шмагалські (Варшавський університет), Йоанна Маршал (Товариство BORIS), Павел Йордан (Товариство BORIS)

Упорядкування: Богдан Маслич (Ресурсний центр ГУРТ).

Макетування та друк: СПД Мартинова Ю.Я.

Наклад: 500 примірників.

З питань отримання додаткової інформації щодо розвитку самодопомоги в Україні звертайтеся до Ресурсного центру ГУРТ:

т./ф. (044) 296-1052

info@gurt.org.ua

www.gurt.org.ua

www.samodopomoga.org.ua

© Колектив авторів

© Богдан Маслич, упорядкування

© Товариство BORIS

© Ресурсний центр ГУРТ

ПЕРЕДМОВА

Самодопомога (взаємодопомога) - не нове поняття для українського суспільства, проте незаслужено призабуте протягом совкової доби. Останнім часом різноманітні інститути громадянського суспільства все активніше використовують самодопомогу у своїй діяльності. Ресурсний центр ГУРТ спільно з нашими давніми партнерами з Польщі Товариством BORIS вже третій рік поспіль впроваджують проекти, що стимулюють розвиток самодопомоги в Україні. Цього року в рамках проекту «Розвиток мережі самодопомоги в Україні» ми спільно підготували та видали цей помічник, який є першим виданням в Україні, в якому самодопомога подається як технологія соціальних перетворень, здатна не тільки вирішити окремі проблеми певних цільових груп (вузьке розуміння самодопомоги), а й суттєво вплинути на покращення якості життя всієї громади.

Ми вдячні усім організаціям та ініціативним групам з різних регіонів України, які брали участь у реалізації проекту «Розвиток мережі самодопомоги в Україні» та вирішили ініціювати створення такої мережі в Україні.

В рамках проекту також створено сайт www.samodopomoga.org.ua, де усі бажаючі можуть не тільки завантажити цей помічник та інші допоміжні матеріали з розвитку самодопомоги, а й регулярно знайомитись із сучасним досвідом самодопомоги в Україні. Запрошуємо до активного використання цього ресурсу та його подальшого розвитку.

В наших планах і надалі підтримувати розвиток самодопомоги в Україні. Ми віримо, що самодопомога, як технологія соціальних перетворень, необхідна свідомій та успішній Україні.

Натхнення й успіхів у розвитку самодопомоги в Україні!

Богдан Маслич, консультант

Ресурсний центр ГУРТ

ЗМІСТ

Основи самодопомоги. <i>Єжи Шмагалскі</i>	5
Як створити групу самодопомоги? <i>Йоанна Маршал</i>	12
Модель клубу самодопомоги у Польщі	25
Модель клубу соціальної інтеграції у Польщі	29
Розбудова мереж. <i>Павел Йордан</i>	32
З історії самодопомоги в Україні	46
Приклади самодопомоги в Україні сьогодні	67

ОСНОВИ САМОДОПОМОГИ

Єжи Шмагалскі
професор Варшавського університету

САМОДОПОМОГА ЩО ЦЕ?

Самодопомога, а точніше взаємна допомога присутня у суспільному житті людини від моменту зародження нашої цивілізації. Це доводять етнологи, історики, а також археологи, які знаходять у розкопках матеріальне підтвердження того, що вже первісні люди допомагали вижити своїм слабшим, неповноцінним товаришам. На межі XIX та XX століть мислитель Петро Кропоткін у творі “Взаємна допомога jako чинник розвитку” аналізував численні свідчення існування цього виду людської поведінки як невід’ємного елементу суспільного життя і намагався довести, що завдяки цьому явищу людство змогло вижити як рід. Він також доводив, що не тільки люди, а й тварини допомагають один одному.

Сьогодні поняття самодопомоги має значно вужче значення. Вживане у соціальній роботі та практиці служб соціальної допомоги, в лікуванні залежностей, в неурядових організаціях воно виступає у двох значеннях. Перше з цих значень вживається у сфері соціальної роботи, і стосується переважно людської поведінки, яка передбачає:

- обмін інформацією про те, як можна давати собі раду із певними проблемами;
- створення у партнерів почуття що, вони не самотні зі своїми проблемами і можуть розраховувати на підтримку;
- взаємну фінансову підтримку, якщо є така необхідність.

Самодопомога у цьому значенні відрізняється від інших форм допомоги досвідом співпереживання проблем усіма учасниками процесу. Тут основну роль відіграють особи, які краще дають собі раду з труднощами, завдяки чому вони можуть допомогти іншим своїм прикладом та досвідом. Соціальні працівники та професійні терапевти намагаються активізувати процес самодопомоги серед людей, яким допомагають.

В основному, самодопомогою називають таку допомогу, яку самостійно, без участі професіоналів надають собі або іншим з тими самими проблемами люди.

Цей рух заснували у 1935 році у Сполучених Штатах Америки два алкозалежні - хірург Боб С. та біржовий маклер Білл В., який у 1939 році опублікував книжку про методи взаємодопомоги у лікуванні алкоголізму. Її назва "Анонімні алкоголіки" стала назвою усього руху. Успіх цього методу вплинув на його широке розповсюдження в Канаді, а згодом і в інших країнах, зокрема в сімдесятих роках він з'явився у Польщі. На сьогоднішній день цей метод поширений вже у сто шістдесяті країнах світу. Метод АА було використано як приклад для людей з іншими залежностями. Самодопомогу почали використовувати люди з іншими проблемами, емоційними, особистісними та міжособистісними, які вже втратили надію на результативну допомогу професійних спеціалістів. Вони почали організовувати групи, які отримали назву групи самодопомоги.

Самодопомога, яка апелює до досвіду АА по суті є "егоїстична", адже люди завдяки взаємній підтримці рятують передусім самих себе. Переконатися у цьому можна дуже просто, вистачить у недільні вечори послухати на одній з радіостанцій, як Кжиштоф Алкоголік розмовляє зі слухачами: видно, що для людей схильних до алкоголізму існує лише одна альтернатива - участь у спільнотах взаємодопомоги АА або загибель.

Друге визначення самодопомоги стосується будь-якої діяльності людей, яка замінює або доповнює діяльність органів влади та створених владою інституцій, що мають задовольняти суспільні потреби. Така самодопомога спрямована на діяльність, метою якої є спільне благо. У цьому розумінні самодопомога - це протилежність безсиллю проти долі, сил природи та авторитарної влади. Така самодопомога часто асоціюється з діяльністю неурядових організацій.

ЦІННОСТІ РУХІВ САМОДОПОМОГИ

Майже сімдесят років досвіду перевірили цінності, якими керуються рухи самодопомоги. Френк Райсіан й Девід Карролл, американські

популяризатори та організатори руху самодопомоги, у книжці “Нове визначення взаємодопомоги. Політика та практика”, звертають увагу на те, що суб’єктом самодопомоги може бути не тільки окремий індивідуум, але також група або громада. Такий суб’єкт використовує для самодопомоги свої засоби та ресурси. Френк Райсіан та Девід Карролл зазначають, що розвиток рухів самодопомоги суттєво збільшує суспільний потенціал розв’язання проблем та труднощів, адже:

- зменшується кількість людей, які користуються допомогою, та зростає кількість людей, які допомагають;
- люди, які отримують допомогу, розуміють, що теж мають можливість допомогти іншим, тому уникають деградації, яку переживають ті, хто лише користуються допомогою;
- завдяки тому, що багато людей допомагають іншим, у цілому суспільстві розвивається вміння допомоги.

Райсіан й Карролл також вказують, що потенціал самодопомоги полягає у намаганні окремого індивідууму або групи впливати на свою долю, що являє собою так звану дію знизу. Самодопомога - це протилежність бюрократичній діяльності інституцій покликаних служити громадянам, їх безособовості та надмірній формальності процедур. Вона зближує людей і базується на неформальних, безпосередніх відносинах. Допомагаючи собі, люди приборкують почуття безпорадності перед проблемами, такими як залежність, соціальні патології та хронічні хвороби. Самодопомога вчить сприймати самого себе, свої слабкості, впливати на своє середовище та змінювати його. “Самодопомога - це дуже важливе продовження світового руху заради демократії. Цей рух переймається, перед усім, проблемою керування, філософія самодопомоги виводить значення участі споживача за межі лише прийняття рішень.” (Райсіан, Карролл 2000, с. 23)

На думку цих та багатьох інших дослідників, рухи самодопомоги збагачують потенціал демократичних суспільств у їх розвитку та у подоланні життєвих труднощів, як окремим громадянином, так і громадою. Однак, щоб ці рухи були ефективні та мали можливість досягнення своїх цілей у суспільствах, окрім підтримки знизу, необхідні також політична та юридична бази. Без цього самодопомога приречена на поразку, якщо взагалі їй вдасться з’явитись. Досить згадати гіркий досвід рухів самодопомоги, які з’явилися у середовищі батьків

неповноцінних дітей у вісімдесятих роках. Авторитарна влада не ставилася толерантно до самостійності громадян навіть у таких політично невинних напрямках, як право батьків на більш активну участь у житті своїх неповноцінних дітей. (Дронжкієвич 1992)

Юридичним та політичним фундаментами для організації процесу ефективної громадської самопомоги в демократичному суспільстві є повага основ допомоги. Ми зараз живемо у державі, основні закони якої як сказано у преамбулі Конституції Республіки Польщі “(...)спираються на свободи та справедливості, співпрацю з владою, суспільний діалог та підтримку, яка зміцнює права громадян та їх спільнот” (Dz.U. із 1997 р. Нр 78, роз. 483).

Розвиваючи зародки громадянського суспільства в громадських рухах, неурядових організаціях, фондах, нам необхідно керуватися цим правилом. Однак чи розуміють у нас достатньо чітко цю засаду устрою держави та її наслідки для суспільного життя?

ПРАВИЛО ДОПОМОГИ

Поняття “правило допомоги” має багато значень. Науково–енциклопедичне пояснення цього правила, яке також має назву “правило субсидіарності” (від англ. поняття *subsidiarity*) містить такі обов’язкові умови для його застосування:

- по перше, повноваження приймати рішення повинні належати відповідальному за наслідки цих рішень;
- по друге, прийняття рішень має відбуватись якнайближче від місця їх втілення.

Повноваження приймати рішення повинні бути пов’язані з відповідальністю за наслідки виконання цих рішень, що, у свою чергу, спонукає до розважливого використання цих повноважень. Окрім цього, розташування повноважень приймати рішення та відповідальності за їх наслідки якнайближче до регіонів, у яких вони мають бути втілені, збільшує шанси на те, що при прийнятті цих рішень будуть враховуватись місцеві умови. (Wolf 2001, с. 977)

Таке розуміння ідеї допомоги близьке до теорії ефективного управління, сформульованої сучасною наукою, яка рекомендує мобільність повноважень прийняття рішень, участь у прийнятті рішень їх майбутніх виконавців та осіб, яких ці рішення стосуються. Такий підхід до управління збільшує ймовірність “влучності” прийнятих рішень, адже такі люди вносять до процесу прийняття рішення своє знання проблеми. Вони стають співавторами рішень, які приймаються, завдяки чому отримують своєрідне заохочення взяти участь у підтримці та виконанні цих рішень. Однак необхідно зазначити, що таке раціональне застосування правила допомоги не цілком пояснює його значимість для впорядкування суспільного життя.

Вплив ідеї допомоги на суспільне життя не обмежується тільки сферою управління організаціями. Ця ідея має ширше та глибше значення. В європейській філософії вона з’являється починаючи з Аристотеля, а якщо вона нова у польському конституційному ладі, то це тільки тому, що основними її цінностями є - автономність та самостійність людської одиниці. Правило допомоги спирається на ці цінності та захищає їх. В авторитарній системі, яка діяла у нашій країні до 1989 року, місця для таких цінностей не було.

Сучасне політичне та юридичне значення правила допомоги походить із концепції оголошеної папою Пієм XI у 1931 році в енцикліці *Quadragesimo anno*, яка протиставлялася експансії тоталітарних ідей, що охоплювали тодішню Європу. Пій XI писав: „...сьогодні внаслідок зміни обставин лише могутні організації можуть справитися із завданнями, які колись вирішували малі організації. Та незважаючи на це, непорушним та незмінним залишається основний закон соціальної філософії: що людська одиниця може зробити на користь суспільства власними силами та з власної ініціативи, того її не можна позбавляти; несправедливістю, суспільною втратою та порушенням ладу є також позбавлення менших та нижчих громад завдань, які вони можуть виконати, та передоручення цих завдань громадам могутнішим та вищим. Кожна суспільна дія за своєю метою і природою є допоміжною: вона повинна допомагати членам суспільного організму, а не знищувати їх або поглинати” (Łużyński 2001, с. 46).

Правило допомоги, яке походить з вищезазначеної концепції, було прийняте Європейською Комісією за системну основу інтеграції ще у сімдесятих роках, проте з часом його звели до тези про управління вищого рівня нижчим, а в кінці кінців до правила прийняття рішень на нижчому рівні.

З'являються думки, що внаслідок цих змін католицька ідея допомоги перетворилася в ліберальну ідею, яка передбачає що держава повинна бути слабка та діяти лише за бажанням суверенного електорату. (Streeck 1995, с. 426)

Протистояння католицького та ліберального розуміння допомоги заважає введенню її у практику суспільного життя. Однак зустрічаються й менш категоричні думки, згідно з якими визнання правила допомоги державами Європейського Союзу є лише наслідком вираження цими державами пошани до прав людини, демократії, а його відповідне застосування може одночасно бути гарантією дійсної позиції громадян як суб'єктів. У такому розумінні правило допомоги стає директивою, яка визначає загальний напрямок юридичних врегулювань у Європейському Союзі. (Zgud 1999)

Переконливо виглядає одна з найновіших інтерпретацій поняття “правило допомоги” представлена з точки зору католицької суспільної науки. Згідно з нею це правило повинно завжди узгоджуватися з конкретними умовами суспільного життя, а розподіл компетенції між людською одиницею та малою громадою, так само як між меншою та більшою громадами, повинен завжди відповідати конкретній суспільній ситуації. Перед кожним перенесенням компетенції нижчої інстанції до вищої повинні відбуватися суспільні дебати за участю усіх зацікавлених сторін, які дозволять захистити менші суб'єкти суспільного життя від позбавлення їх прав, а державу від надмірного навантаження завданнями, які змогли б виконати людські одиниці та менші громади. Необхідною умовою втілення правила допомоги є активність громадян. Нестача цієї активності може відчуватися однаково в суспільствах, які прожили в тоталітарних системах і не навчилися брати активну участь у суспільному житті, а також у суспільствах, які живуть у державах із високим соціальним захистом, звиклих до розбудованих систем соціальної допомоги. Соціальні інституції, які іс-

нують між громадянами та державою, створює не держава, а активне суспільство, яке само визначає свою долю. (Łużyński 2001)

У нашій країні визнання правила допомоги як основи структурного ладу означає створення держави як громадянської спільноти. Така держава, яка відповідно до статті 1 Конституції є “спільним благом усіх громадян”, має певні соціальні обов’язки перед усіма членами спільноти, вона поважає їх автономію та визнає право людських одиниць та спільнот на автономну діяльність. Така держава повинна створювати умови для функціонування громадянського суспільства. Професор Вінчорек, юрист, спеціаліст з конституційного права, учасник роботи Конституційної Комісії Національного Асамблеї, яка підготувала проект діючої Конституції, оцінив цей проект як такий, що є в рамках ідеї про державу як спільноту, яка надає своїм громадянам значну автономію. Проте він відзначив „що деякі правила у цьому проекті вказують радше на інше бачення держави. Із них виникає держава як всеосяжний опікун. Це стосуються, перед усім, правил, які стосуються соціальних прав громадян.” (Winczorek 1998, с. 132)

Досвід трансформації в нашій державі як у територіальному самоврядуванні, так і у системі неурядових організацій вказують на те, що окреслене у Конституції 1997 року правило допомоги як основи нашого системного ладу визначає радше мету, ніж актуальну дійсність. Тільки постійні зусилля громадян задля поширення меж громадянського суспільства можуть наблизити цю мету. Необхідним у цих зусиллях є використання потенціалу самодопомоги.

ЯК СТОРИТИ ГРУПУ САМОДОПОМОГИ?

*Йоанна Маршал
Товариство BORIS*

Часто замислюємося часом, в який спосіб активізувати людей. Як переконати їх прийти на першу зустріч і були надалі постійними учасниками наступних зустрічей? Без сумніву ключову роль відіграє Ви, як аніматор-ініціатор всього процесу змін, який має відбутися. Наступні рядки нададуть можливість Вам дізнатися про поетапні фази створення групи і Ваше місце у цілому механізмі. Дізнаєтеся про небезпеки і помилки тих, хто починав це робити, і як їх уникнути.

Під час створення група проходить через чотири послідовних етапи: формування, штормування, нормування і взаємодія (співпраця). При зібранні на початку незнайомих між собою людей, створюється група, яка починає між собою знайомитися, встановлювати певні правила, будувати взаємозв'язки. Ці контакти, однак, часто призводять до конфлікту інтересів, особистостей, різниці, яка виникає зі специфіки кожної особи. Через певний час група входить в етап структурування своєї діяльності. Нормування призводить до створення певних спільних цілей і цінностей. Тобто, після фази, яка несла сутички і труднощі, група досягає креативної і гармонійної співпраці.

Ці послідовні етапи можна потрактувати як певний цикл, який повинен через якийсь час повторюватися.

Запитуємо, як же дізнатися про черговий етап? Знання чергових фаз дозволить Вам поглянути глобально на життя групи і бути готовим до труднощів, які разом будете змушені пройти. Також Ваша роль у послідовних етапах різниться ангажованістю і ставленням до того, що буде відбуватися між усіма учасниками групи. Занадте хвилювання у фазі формування істотно не вплине на фазу конструктивної роботи.

З ЧОГО ПОЧАТИ? ПІДГОТОВЧА ФАЗА

Характеристика етапу:

Ця фаза характеризується сильною різноманітністю в очікуваннях учасників, схильністю говорити скоріше про інших ніж про себе, спробами підпорядкувати собі ведучого, огляду того, що відбувається. Учасники скоріше очікують чогось ніж інтегруються. Це також етап збору правил, виголошення своїх очікувань.

Товаришами фази підготовки-орієнтації є невпевненість, страх перед осміюванням, забирання голосу (самі більше говорять) чи існування в групі

Роль ведучого є ініціююча, запрошуюча, будуєча клімат доброзичливості і безпеки. Завданням аніматора є запровадження і обговорення правил, чуйність до очікувань, постановка відкритих запитань, доступ до кожної особи, заохочення до проголошення своїх думок.

Етап підготовки починається від діагнозу нашого оточення, немов би там знаходилася наша група, яку об'єднує визначена проблема. Часом будуть це самотні мами, сім'ї з неповносправними дітьми чи самотні старші люди, які потребують організації свого часу.

Правильний діагноз – перший крок Вашого успіху!

В той момент, коли приймете рішення, яка група повинна створитися у Вашому оточенні, мусите мати доступ до осіб, які були б її учасниками. Оберіть місце і час зустрічі. Перевірте, чи не співпадає час з найчастіше огляданим телевізійним серіалом, поверненням дітей зі школи, чи цікавим місцевим заходом. Далі приготуйте запрошення і надішліть їх до осіб, які будуть зацікавлені такою зустріччю. Варто було б завчасно в особистому контакті зацікавити вибраних осіб цією справою, і за кілька днів перед зустріччю зателефонувати і ще раз нагадати про зустріч.

ПЕРША ЗУСТРІЧ

Перша зустріч пов'язана з сильним стресом, не лише осіб, які вперше з'явилися у чужому для себе оточенні, але й також з Вашими острахами щодо того, як дасте собі раду. Основою є Ваше самопочуття і підготовка до першої зустрічі. Варто завчасно приготувати собі план і послідовні питання, які повинні бути підняті, коли бачимося вперше.

Зверніть увагу на такі елементи як:

- Перевірте, чи вдалий вибір місця, величини зали (занадто велика, чи занадто мала не буде комфортною), відповідне розташування крісел (учасники повинні мати взаємний зоровий контакт)
- Час – повинен бути зручним для учасників, оптимальна тривалість зустрічі – 1,5-2 години
- Динаміка – учасники повинні відчувати, що зустріч має свою динаміку, свій темп, тому їм цікаво
- Результат – не забуваємо про нагадування ефекту всієї зустрічі, щоб учасники не відчували втрати часу
- Стиль – аніматор повинен дбати про добру атмосферу, дотримання часу і обіцянок для кожної з поважних осіб

Метою зустрічі має бути усвідомлення учасниками того, що принесе їм участь в цій групі. Зверніть увагу на можливість створення групою сприятливого місця і часу для розв'язання проблеми, на мотивацію до бачення на проблему з зовсім іншої перспективи ніж до тепер, а також знаходження нових, цікавих розв'язків.

Чи прийдуть люди на наступну зустріч і чи створиться група значною мірою залежатиме від Вас. Працюєте своєю індивідуальністю. Дайте їм зрозуміти, що залежить все від їх поваги, створіть сприятливу атмосферу Вашою зустріччю. Не тисніть, не змушуйте, лише тоді створите людям почуття безпеки.

ПЕРША ЗУСТРІЧ ГРУПИ

1. Привітання і мета зустрічі:

Представтеся, подякуйте учасникам за їх візит, скажіть коротко про себе, висловіться, що хотіли аби група була джерелом підтримки для всіх, поясніть, що проводите лише першу зустріч, а наступні будуть проводити учасники групи.

2. Знайомство:

Запросіть усіх до короткого представлення і розповіді про те, чому прийняли рішення долучитися до групи. Попросіть делікатно тих осіб, які нічого не говорили до надання голосу

3. Представлення правил роботи групи самопомоги:

Представте правила, які повинні бути в таких групах, поясніть, чому на Вашу думку вони повинні бути прийняті в групі.

4. Обговорення правил:

Запитайте, чи правила зрозумілі, чи учасники з ними погоджуються і чи хотіли б додати якісь свої правила.

5. Вибір ведучого на наступну зустріч:

Поясніть, що в групах, таких як ця, учасники самі проводять зустрічі і що таку форму теж пропонуєте. Повідомте, що будете допомагати наступним ведучим підготуватися до зустрічей. Запитайте, хто був би готовий провести зустріч на наступному тижні.

6. Організаційна робота:

Переконайтеся, що всі знають час і місце наступної зустрічі групи. Зініціюйте обмін адресами і контактами – створіть інформаційну мережу.

7. Сесія завершальна

Навіщо приймаємо правила? Які правила потрібно прийняти?

Спільне прийняття правил призводить до зростання відповідальності членів за цілу групу. До Вашої ролі входить повідомлення групі про користь від запроваджених правил, щоб почувалися безпечно, утотожнювалися з групою, щоб мали відчуття порядку, щоб не було анархії.

Правила приймаємо спільно, так щоб кожен член міг вільно висловити свою точку зору. Уникайте ситуацій, коли говорите лише Ви чи лише одна особа.

Провокуйте інших до висловлювання своєї думки.

- „А що Ви думаєте про це?”
- „Які ще правила можемо прийняти?”
- „Може ми про щось забули?”
- „Чи вважаєте, що варто прийняти таке правило, щоб...?”

ОБОВ'ЯЗКОВІ ПРАВИЛА В ГРУПІ САМОДОПОМОГИ

1. Все, про що говоримо на зустрічі, залишається між нами.
2. Кожен розповідає про себе і своїх переживаннях. Не говоримо про інших, не висловлюємося загально і безособово.
3. Найважливішим приводом, заради якого зустрічаємося, є щирий і відвертий обмін власним досвідом, думками, відчуттями, атому не можна:
 - Критикувати, оцінювати розповіді думку інших.
 - Радити іншим, що мають робити – добрі поради є добрими для нас, а не для інших.
 - Переривати розповіді інших – слухай, слухай, слухай.
 - Дискутувати на теми, не пов'язані з прийнятими темами – політика, сенсації, спорт.
4. Пунктуальність – зустріч починається і закінчується у визначений час.
5. Зустрічі групи відбуваються в усталених термінах.
6. Кожен бере відповідальність за групу – група не має жодного формального керівника.
7. Проведення зустрічі групи є ротатійне – щотижня інша особа.
8. Приходимо на зустрічі групи не лише щоб „брати” (увагу, співчуття, підтримку) від інших, а й „давати” свій досвід іншим.

Варто також звернути увагу на організаційні аспекти, такі як поділ завдань, пунктуальність, місце, час зустрічей, так щоб учасники відчували співтворення цієї групи, в якій будуть говорити про свої проблеми.

Записані правила, це Ваші інструменти, які використовуєте в ті моменти, коли люди запізнюються, оцінюють чи критикують. Завжди повертаємося до правил, які разом прийняли всі.

Дайте також учасникам відчуття того, що завжди можна повернутися до тієї розмови і за потреби додати черговий пункт.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРАВИЛА

1. Поділ завдань

Надзвичайно важливо, коли учасники беруть участь у функціонуванні групи. Не дозволяйте собі бути головним організатором, бо тоді це буде лише твоя група, а не спільна.

2. Місце зустрічі і час

Година і місце повинні бути зручні кожному учаснику.

3. Структурування зустрічей

4. Частота зустрічей

Це учасники приймають рішення як часто вони хочуть зустрічатися. Ви можете лише представити їм свої пропозиції

Як зібрати очікування від учасників?

Збираючи очікування, створіть своїм співрозмовникам умови для вираження своїх острахів, своїх очікувань. Зустріч є часом, який Ви будете спільно проводити, тому кожен з Вас має добре почуватися у цьому місці. Вашим завданням є створення таких умов. Нехай кожен має час на проголошення своєї думки, на представлення своїх сумнівів. Не тисніть, але делікатно пропонуйте нові думки і їх запис.

Проведення

Є багато технік проведення зустрічі і багато моделей подальшого розвитку групи. Є кілька можливостей:

- Аніматор проводить першу зустріч і віддає ініціативу групі
- Аніматор проводить першу зустріч і є присутнім на наступних, готуючи наступних ведучих і підтримуючи їх у новій ролі.
- Аніматор проводить групу так довго, скільки вважає це потрібно до її самодостатності.

Кожна з обраних моделей несе в собі певні ризики. Для цього варто усвідомлювати послідовність наступних кроків.

Недоліком першої моделі є непередача своїх обов'язків ведучому і нестача досвіду в цій ролі. Можливий варіант швидшого розпаду групи, менш цікавих і конструктивних рішень.

В наступній моделі ведучий є більш обтяжений проведенням групи і призводить до меншої самодіяльності в її роботі. Однак це рекомпенсується можливістю урізноманітнення зустрічей, більшою активністю учасників, почуттям більшої вартості і відповідальності, а також безпека у цілому процесі розвитку, особливо у важких для групи фазах. Якщо ініціатор проводить групу до її самодостатності, то група досить швидко може узалежнитися від його особи і розпастися, коли він її залишить. В той же час, група може набути навички підготовки до самостійного існування, а також використання ресурсів, переданих аніматором. Група має більше відчуття безпеки і власної сили.

Не може бути ситуації, коли аніматор постійно проводить групи, тоді група стає групою підтримки, а не самопомоги і губиться її специфіка. Також виключається така ситуація, коли ініціатор не проводить жодної зустрічі, передаючи відповідальність відразу іншій особі.

Гарний аніматор не є завжди з групою але відчувається!

МОЖЛИВІ ТРУДНОЩІ – Як зарадити?

Під час фази орієнтації з погляду на специфіку цієї фази, часто з'являються оборонні реакції. Учасники бояться розповідати про свої про-

блеми, відкриватися перед незнайомими людьми. Є і такі, хто лише поверхнево справляють враження впевнених у собі і всезнаючих. Інші намагаються приховати свою невпевненість перетворюючи все у жарт. Є й такі, що перешкоджають, незадоволені, показують свою байдужість і незацікавленість, проте приходять наступного разу.

Тому теж особливо важлива є в першій фазі Ваша роль. Для цього найкращими техніками роботи з такими учасниками є:

- Побудова клімату відкритості і сприйняття
- Заохочення до відкритості
- Концентрування учасників на собі
- Заохочення до ризикування.

Ця фаза спричинює перші захисні реакції учасників, перші опори. Вогором такої важкої ситуації стають ведучі, з якими деякі учасники захочуть увійти в конфлікт. Для цього теж важливим є усвідомлення цієї ситуації, а також увага учасникам і нагадування мети, яка привела нас сюди.

НАСТУПНІ ЗУСТРІЧІ

1. Відкриваюча сесія:

„Хотіла б\ Хотів би, щоб ми присвятили кілька хвилин розповіді, що сталося у кожного з нас з часу останньої зустрічі. Можливо я розпочну, щоб Вам було зручніше....”

2. Пропозиція теми:

„На першій зустрічі кожен з нас наголосив на темі, яку варто було б обговорити на якійсь із зустрічей, ці теми були записані, коротко нагадаю про них. Чи можемо сьогодні розпочати з теми Х?”

3. Вільні розповіді усіх на тему (але не по черзі):

„Маю прохання, щоб кожен з нас розповів, що думає, що відчуває на цю тему.

Думаю, що на цей раз не мусимо по черзі, але пропоную всім висловитися”.

4. Дискусія:

- „Чи хтось хотів би щось додати?”
- „Чи хтось хотів би задати якесь запитання?”
- „Що нас вразило з того, що почули?”
- „Що для нас було важливе, раптове, нове?”

5. Вибір ведучого на наступну зустріч:

„Хто хотів би провети зустріч через тиждень?”

6. Сесія завершальна:

„Як Ви себе почуваете після сьогоднішньої зустрічі і на яку тему хотіли б поспілкуватися через тиждень?”

Не уникнути ситуації, коли серед учасників з'являться особи, що розмовляють охоче ніж інші, які стараються нав'язати свою думку. Будуть і такі, які будуть оглядачами, перешкоджаючи нам при кожній нагоді. Кожен вимагає зацікавлення, уваги. Ваша поведінка і реакція також повинні бути відповідними.

ПРОБЛЕМИ З УЧАСНИКАМИ

1. Учасники, які оцінюють

Нагадуйте правила, реагуйте відразу

2. Занадто активні учасники

Звертайтеся до інших, так, щоб і вони могли розповідати, відверто скажіть про проблему, коли занадто часто це повторюється

3. Завжди незадоволені учасники

Звертайтеся до цієї особи безпосередньо, допитуйтеся, дайте їй висловитися

4. Учасники не хочуть говорити

Допитуйтеся, пристосуйте перебіг зустрічі до активності групи, зніміть роботу в малих групах чи метод малих карток.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!!!

- Будьте підготовані!
- Підключайте співрозмовників, нехай вони теж проводять цю зустріч
 - „Чи хотіли б щось додати?“
 - „Що Ви думаєте на цю тему?“
- Представляйте зрозумілі користі!
- Зрозумілі комунікати навіщо? Коли? З ким?
- Проста мова
- Той, хто володіє інформацією – володіє світом! Дозвольте учасникам мати відчуття браку інформації, це дозволить не почуватися цілковито безпечно.

ФАЗА КОНФЛІКТУ – ЯК ЇЇ ВИРІШИТИ?

Характеристика етапу:

Ця фаза являє собою індивідуальні потреби учасників. Починаються поділи і ситуації, які спричиняють проби прийняття ролі ведучого. Можуть бути реакції на труднощі – сміх, втеча в інші теми, різка конфронтація. Учасники думають скоріше про себе і своїх інтересах ніж про інших. Проявляються відмінні особливості і світогляд. Ведучий у цій фазі повинен реагувати на це опановано і спокійно.

Етапи конфлікту

1. Дрібні образи і непорозуміння
2. Взаємна ворожнеча
3. Кульмінація конфлікту
4. Спад напруги
5. Раціональне порозуміння

МОЖЛИВІ ТРУДНОЩІ – Як зарадити?

Оскільки у фазі конфлікту збільшується відкритість у вираженні думки і потреб, то учасники часто не зважають на інших під час їх висловлювань. З'являється також потреба визначення свого місця і боротьба за позицію, відмінність своїх поглядів, чи також можливості в діяльності. Ваша роль у цей момент є надзвичайно важлива, оскільки кожен буде хотіти залишитися при своєму і нав'язати свою думку іншим. Можете сподіватися швидкого поділу на групи, які можуть закінчитися навіть персональними нападами.

Заходи, які варто вжити:

- Бути спокійним
- Уявляти різницю між учасниками і визначати її
- Показувати те, що об'єднує групу, для чого зустрічаються між собою
- Приймати відкрито критику
- Медіювати між учасниками, не стояти осторонь
- Поводитися згідно прийнятих раніше правил
- Підкреслювати позитивну користь зустрічей і роботи в групі

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!!!

Вдало розв'язаний етап конфлікту приведе до:

- подальшого доброго розвитку групи
- більшої охоти до нових завдань
- спільної структури і близькими зв'язками

ФАЗА НОРМУВАННЯ

Характеристика етапу:

Цей етап характеризується моментами, коли в групі активізується більша відкритість, більша автентичність. Усвідомлені прийняті раніше ролі. Члени групи самі хочуть дотримуватися прийнятих раніше правил.

Роль ведучого обмежується активністю як ініціатора, а також підтримкою всієї групи під час важких ситуацій. Аніматор наснажує і заохочує групу до виконання нових завдань.

Нова структура

Група створює спільну структуру, в якій починає функціонувати. Члени більш автентичні в ролях, які приймають. Фаза є відточуванням і відбудовою нової сили групи після фази конфлікту. Група демонструє одностайність, хоча не завжди учасники поділяють одну і ту точку зору.

МОЖЛИВІ ТРУДНОЩІ – Як зарадити?

Труднощі, які з'являються у фазі нормування, стосуються уникнення учасниками ситуації, яка б спричинила конфлікт. Увага приділяється виконанню завдань.

Завдання аніматора спирається на:

- Заохочення учасників до співвідповідальності
- Пропонування їм рішень до можливих (потенційних) проблем
- Нагадування про завдання

Варто також у цій фазі обмежити свою активність ініціатору, надаючи групі більше можливостей і умов для роботи

ФАЗА КОНСТРУКТИВНОЇ РОБОТИ

Характеристика етапу:

В цій фазі спостерігається стабільна структура, а також перші ефекти співпраці. Успіх є частиною групи і спільним добром. Істотно виражені відкритість, впорядкованість, спокій, а також спостерігається спад емоцій. Учасники оцінюють свою діяльність, приймають свою різноманітність і інші думки.

Ведучий:

Це є фаза, коли аніматор повинен передати свої обов'язки членам групи, з ведучого стати більше спостерігачем, особою, яка підтримує і є до диспозиції групи. Служить швидкою допомогою в момент загрози існуванню групи, або учасники звертаються до нього з серйозними проблемами.

МОЖЛИВІ ТРУДНОЩІ – Як зарадити?

У цій фазі може ослабнути сила інтеграції, а також збільшитися дистанція між членами групи. Важливим є те, щоб ініціатор дозволив групі самостійно функціонувати, не першоджав діяльності, яка генерована ними самими.

Показники групи на цьому етапі

1. Учасники відкриті, говорять, що думають, слухають один одного і говорять про себе.
2. Проглядається мотивація до роботи і участі
3. Сама ініціює діяльність
4. Група може функціонувати без ведучого

Група, яка дійшла до цього етапу, може далі розвиватися, але це не означає, що група безсмертна. В той момент, коли учасники вирішать, що виконані цілі, які група ставила собі на початку, то може бути розпад, або створення нової групи.

НЕ ЗАБУДЬТЕ!!!

Досягнення цієї фази – це правдивий УСПІХ для Вас і учасників.

МОДЕЛЬ КЛУБУ САМОДОПОМОГИ У ПОЛЬЩІ

Клуб Самодопомоги (КС) - це утворення, метою якого є надання допомоги індивідуальним особам, а також їх родинам у відновленні та підтримці уміння давати собі раду з проблемами у житті опираючись на ідею самодопомоги.

Головними завданнями КС є:

- Протидія соціальному виключенню
- Підтримка усіх осіб з різноманітними проблемами
- Мінімізація наслідків безробіття
- Просування активності і соціального підприємництва
- Допомога у виході з ізоляції і самотності
- Зміцнення віри в себе і схвалення власних дій

КС ініціює та підтримує розвиток груп самодопомоги і підтримки, прагнучи до їх зміцнення і самостійності.

КС залишається підконтрольним керівнику/директору і є вписаним у структуру осередка/ центру як дрібна ланка. Бажано додавати діяльність КС до стратегій розв'язання соціальних проблем чи до планів локального розвитку.

КС діє в рамках таких законів:

- Закон від 12.03.2004р. про соціальну допомогу. Особливо можна використати Статтю 51, пункт 4.

Стаття 51.

1. Особи, які з погляду на вік, хворобу чи неповносправність, можуть вимагати часткової опіки і допомоги у задоволенні необхідних життєвих потреб, наявних у центрі підтримки.
2. Центр підтримки є організацією денного перебування для надання соціальної допомоги.
3. У Центрі підтримки можуть надаватися місця цілодобового перебування.
4. Центр підтримки є територіальний дім самодопомоги, денний дім допомоги, дім для матерів з малолітніми дітьми і вагітних жінок, притулок і будинок для бездомних, а також клуб самодопомоги.

- Закон від 26.11.1982 року про тверезе виховання і протидія алкоголізму
- Закон від 24.04.2003 року про діяльність задля суспільної користі та волонтерство

КС будується опираючись на такі цінності:

- Участь – кожна людина має право брати участь у суспільно-економічному житті своєї громади.
- Партнерство – кожен член клубу є однаково поважним.
- Співпраця – соціальні проблеми можуть ефективно вирішуватися завдяки залученню багатьох суб'єктів.
- Опертя на досвід членів клубу – основа для праці є досвід людей, пов'язаний з подоланням оточуючих їх проблем.

Особи, що отримають користь від діяльності КС:

- Особи, що борються з різноманітними життєвими проблемами, а саме:
 - Соціально виключені і маргілізовані особи,
 - Безробітні особи, особливо тривалий час,
 - Жінки, що залишаються поза ринком праці,
 - Неповносправні особи, у тому числі розумово відсталі та психічно хворі,
 - Вихованці інтернатних закладів,
 - Залежні особи після курсу реабілітації,
 - Самотні матері, що виховують дітей,
 - Бездомні особи і ті, кому загрожує втрата житла,
 - Особи, звільнені з місць позбавлення волі,
 - Національні та етнічні меншини,
 - Біженці,
 - Невиліковно (важко) хворі.

Основні форми роботи КС:

- Групи самодопомоги,
- Групи підтримки,
- Терапевтичні групи,
- Навчальні групи,
- Консультації,
- Навчання/ тренінги,

- Волонтерство,
- Обмін послугами (бартер).

Необхідна база КС:

Люди:

Колектив центру соціальної допомоги (ЦСД) повинен знати і розуміти ідеї КС.

Роботу КС керує координатор. Координатор повинен працювати в штаті ЦСД і завдання координувати Клубом має бути вписане у посадовій інструкції (не обов'язково це повна зайнятість). Завданнями координатора є перед усім:

- Нагляд і моніторинг роботи клубу,
- Піклування про розвиток клубу (співпраця з партнерами, поширення ідеї самопомоги тощо),
- Організація праці груп.

У роботі КС задіяні аніматори груп. Завданнями аніматорів є:

- Ініціювання нових груп,
- Проведення перших зустрічей груп,
- Надання інформації.

Координатор і аніматори КС повинні співпрацювати з експертами і професіоналами, наприклад: психолог, юрист, консультант по зайнятості, соціальний працівник, в залежності від потреб групи.

Технічна база:

- Доступ до приміщення – добре, щоб воно було пристосоване для неповносправних осіб (принаймні одна зала). Клуб може створювати місця для зустрічей в громаді.
- Час роботи Клубу – інформаційний пункт в Клубі повинен працювати щонайменше 6 годин на тиждень (певну частину до обіду, а іншу після обіду, наприклад 8-10 чи 16-18)
- Оснащення: основні меблі. Рекомендація: доступ до телефону, комп'ютера з принтером, копіювального апарату.
- Навчальне обладнання: дошка, проектор, базова бібліотека, канцелярські товари тощо.

Ключові партнери КС

- Громадські організації,
- Інституції ринку зайнятості (центри зайнятості),
- Медичні заклади (консультації),
- Представники територіального самоврядування,
- Місцеві підприємці,
- Волонтери,
- Інші Клуби Самодопомоги або Клуби Соціальної Інтеграції.

МОДЕЛЬ КЛУБУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У ПОЛЬЩІ

Клуб Соціальної Інтеграції (КСІ) є структурою, метою якої є надання допомоги індивідуальним особам та їх родинам у відновленні та підтримці уміння брати участь у суспільному житті громади, поверненні соціальних ролей та підвищенні професійної кваліфікації. КСІ працює для інтеграції осіб з схожими труднощами та життєвими проблемами. Ця структура допомагає само організовуватися людям в групі, реалізовувати спільні ініціативи у сфері професійної активізації, в тому числі скеровувати до створення власних робочих місць.

Клуб Соціальної Інтеграції повинен працювати на потреб громади і старатися пристосуватися сферою своїх задекларованих послуг до потреб усіх груп ризику, а не лише визначених статтями закону «Про соціальні послуги».

Основними завданнями КСІ:

- Мінімізація наслідків безробіття
- Просування активності і соціального підприємництва
- Підготовка до зайнятості
- Протидія соціальному виключенню
- Допомога у виході з ізоляції та усамітнення

КСІ залишається підконтрольним керівнику/директору і є вписаним у структуру осередка/ центру як дрібна ланка. Бажано додавати діяльність КСІ до стратегій розв'язання соціальних проблем чи до планів локального розвитку.

КСІ діє в рамках таких законів:

- Закон про соціальну зайнятість
- Закон про кооперативи
- Закон про соціальну допомогу
- Закон про зайнятість та інститути ринку зайнятості
- Закон про тверезе виховання та протидію алкогольній залежності
- Закон про діяльність задля суспільної користі та волонтерство

Особи, що отримують користь від діяльності КСІ:

- Особи, що борються з різноманітними життєвими проблемами, а саме:
 - Соціально виключені і маргіналізовані особи,
 - Безробітні особи, особливо тривалий час,
 - Жінки, що залишаються поза ринком праці,
 - Вихованці інтернатних закладів,
 - Залежні особи після курсу реабілітації,
 - Самотні матері, що виховують дітей,
 - Бездомні особи і ті, кому загрожує втрата житла,
 - Особи, звільнені з місць позбавлення волі,
 - Національні та етнічні меншини,
 - Біженці.

Основні форми роботи КСІ:

- Групи самопомоги, групи підтримки, терапевтичні групи,
- Психологічні консультації,
- Навчання,
- Консультації професійні,
- Волонтерство,
- Обмін послугами (бартер),
- Соціальне підприємництво,
- Суспільні роботи,
- Інтервенційні роботи,
- Стажування.

Ключові цінності для створення та функціонування КСІ:

- Участь – кожна людина має право на участь у соціально-економічному житті своєї громади
- Партнерство – кожен член клубу однаково поважний
- Співпраця – соціальні проблеми можуть ефективно вирішуватися завдяки залученню багатьох суб'єктів.
- Опертя на досвід членів клубу – основа для праці є досвід людей, пов'язаний з подоланням оточуючих їх проблем.

Необхідна база для КСІ:

Люди:

Роботою КСІ опікується координатор. Координатор повинен працю-

вати в штаті тієї організації, яка курує КСІ (наприклад Центр соціальних послуг, громадська організація) і завдання координації клубу повинно бути вписане у посадову інструкцію (не обов'язково має бути повна ставка). Завданнями координатора є насамперед:

- Нагляд і моніторинг роботи клубу,
- Піклування про розвиток клубу (співпраця з партнерами, просування ідеї самодопомоги),
- Організація роботи груп.

До діяльності КСІ залучені також інші соціальні працівники і експерти, наприклад, психолог, юрист, консультант по зайнятості, соціальний працівник, в залежності від потреб груп.

Технічна база:

- Офіс: окреме приміщення з доступом до тренінгової кімнати і соціальної бази – було б добре, щоб приміщення було пристосоване для неповносправних осіб.
- Оснащення: основні меблі, доступ до: телефон, факс, копіювальний апарат, комп'ютер з принтером, дрібний кухонний інвентар, навчальне обладнання: дошка, проектор, бібліотечка, канцелярські товари тощо.

Ключові партнери КСІ:

- Громадські організації,
- Центр соціальної допомоги (інші відділи, якщо КСІ є в структурі ЦСД)
- Інституції сфери зайнятості (Центри зайнятості, кадрові агенції),
- Медичні заклади,
- Представники місцевого самоврядування,
- Центр Соціальної Інтеграції,
- Місцеві підприємці, ремесла,
- Вищі навчальні заклади, Навчальні центри для дорослих
- Волонтери,
- Інші Клуби Соціальної Інтеграції.

РОЗБУДОВА МЕРЕЖ

*Павел Йордан
Товариство BORIS*

ЧИ ПОТРІБНІ МЕРЕЖІ?

Розвиток громад може відбуватися в різний спосіб, наприклад хаотичний і невпорядкований, чи без якоїсь основної думки, або ж навпаки, свідомо і плановано з чітким баченням розвитку. На тему способів і методів розвитку громад написано багато праць, а ту, яку я хочу презентувати, стосується досить специфічного методу розвитку громад, яким є поширення гарного взірця діяльності в різних громадах, а також створення нової якості роботи через обмін досвідом в різних мережах. Йдеться про свідоме створення «хвилі» змін, яка не завжди має шанс виникнути виключно від імпульсу і мобілізації місцевої громади. Скоріше йдеться про створення Мережевих Організацій. Такого типу структури існують у світі, наприклад, програми Спеціальних Олімпіад для дітей з розумовою відсталістю – проходять в кількох десятках країн, або ж Citizen Advice Bureaus у Великій Британії, які надають консультації громадянам (в Польщі на їх прикладі створилися Biura Porad Obywatelskich (Центри порад громадянських) і працюють у 20 районах), Мережа Центрів Волонтеріату чи також Центри Активності Локальної. Звичайно, говорячи про створення різних мереж співпраці, маю на увазі також різні угоди з метою обміну досвідом і кращої реалізації своїх послуг через збагачення досвідом інших. Так було створене в Польщі Товариство тренерів громадських організацій STOP.

Зустрічав багато людей, які завжди з великим сумнівом ставилися до думки організованого розвитку певної ідеї, а також ефективності обміну своїм досвідом. Дуже сильне було у них переконання ідеєю саморегуляції низових рухів – таких, які створюються без якого-небудь втручання «ззовні». Розвиток у цьому випадку розуміється як створення спонтанних громадських структур не «скинутих» зверху і далі не контрольованих якимось «зовнішнім тілом». Таке розуміння, незважаючи на привабливість, бо базується на існуванні свідомих, активних, відповідальних і добре організованих громадян, містить кілька обмежень:

- По перше, унеможливорює системне перенесення гарних взірців, методів роботи, а також випробуваних технологій через взаємну співпрацю.
- По друге, такого типу ініціативи часто шукають свою дорогу наосліп без зовнішньої підтримки, доходючи до потрібного рішення шляхом довгих проб і помилок
- По третє, у багатьох місцях людям в місцевих громадах потрібен імпульс (поштовх) до роботи. Таким імпульсом може бути добре функціонуючий десь приклад. Тоді діє механізм «Це працює – якщо десь вдалося, то і у нас вдасться».

Я не є однак сліпим послідовником мережі для мережі. Існує багато потужних незалежних і самодіяльних організацій, що функціонують однаково і на локальному і на регіональному і на державному рівнях, які не обов'язково входять до мереж, проте надзвичайно ефективні. Часто користуючись різними навчаннями і підтримкою, залишаються індивідуальними. Нерідко реагують вони алергійно на такі слова, як «мережа співпраці, федерація чи координація». Але вже кілька років в Польщі стає помітним рух, спрямований на єднання, а не ділення. Такі функції виконують Ресурсні Центри розвитку громадських організацій, зібрані в SPLOT, або інші організації, які розвивають третій сектор, наприклад, Товариство FIP. Однак підтримка розвитку цих організацій не буде темою цієї праці. Основним мотивом буде будівництво мережевих організацій, які, на мою думку, є ефективним способом поширення перевірених рішень, використання відпрацьованих методів роботи, не повторення однакових помилок і взаємний обмін різним, цінним досвідом.

Створення різного типу поєднань і мереж співпраці є великим майбутнім в розумінні про суспільний розвиток Польщі, однак мало помічене і оцінене. Тому метою цієї публікації буде переконання ширше застосовувати такого типу структури і бачення в них шансу на мудрий розвиток місцевих громад за підтримки і насичення їх гарними і перевіреними рішеннями (технологіями).

Можемо виокремити дві основні форми створення мережених організацій (МО):

- СПИРАННЯ НА СПІЛЬНУ МОДЕЛЬ ДІЯЛЬНОСТІ

(наприклад Центри волонтеріату, Центри активності локальної, місцеві фонди, центри порад громадських, банки їжі, ресурсні центри)

- СПИРАННЯ НА СПІЛЬНІСТЬ ІНТЕРЕСІВ ТА ЦІЛЕЙ

(наприклад, мережі організацій, що опікуються неповносправними, екологічною просвітою тощо)

У цій роботі не буду займатися угодами типу коаліції чи федерації, метою яких є відстоювання/представництво інтересів чи лобіювання в напрямку зміни якоїсь політичної ситуації, чи функціонування влади. Такими можуть бути Антикорупційна коаліція, різні місцеві чи регіональні федерації, профспілки, коаліція жіночих організацій тощо. Такі мережі набирають більше характер КОАЛІЦІЇ для реалізації певної політики і лобіювання, більше ніж обмін досвідом чи покращення якості послуг на місцевому рівні. Часом мережі мають змішаний характер, тобто поєднують функцію лобіювання з функцією обміну досвідом, проте напрямок лобіювання виразно домінує.

У своїй праці хотів би поділитися досвідом своєї участі у будіванні багатьох мереж як державних, так і міжнародних. Успіх чи поразка в будіванні мережевих організацій звичайно залежить від багатьох чинників, які хотів би ближче проаналізувати у цій публікації. Буду також використовувати досвід інших лідерів та експертів мережених структур.

При вступі ще раз потрібно з повною відповідальністю відповісти на питання чи потрібні МЕРЕЖЕВІ ОРГАНІЗАЦІЇ (МО)? І моя відповідь буде ТАК. Існує багато проектів, форм роботи, які могли б успішно бути застосовані у різних місцях Польщі, але не запроваджені. Не запроваджені, бо немає «транспорту» поширення даної моделі, немає когось, хто вкладе свій час і енергію у перенесення конкретного прикладу в інші місця. Нема також когось хто візьме на себе тягар поєднання різних суб'єктів, які працюють в одній сфері, наприклад, екології, допомоги жертвам насильства, чи неповносправним. Такі організації працюють поодиночі, не використовуючи досвід інших, часто потрапляють у ті ж проблеми і бар'єри у своєму функціонуванні. Іншим важливим, мабуть найважливішим чинником, для чого потрібні мережі,

є психологічний аспект їх функціонування. Відчуття самотності досить часто виникає у людей, які роблять зміни у своєму середовищі. Призводить це до ефекту згорання і браку мотивації до подальшої роботи. Мережі стають групою емоційної підтримки, що ґрунтується на скупченні людей, які десь у своїх середовищах борються з подібними проблемами.

Часто трудностю у розвитку мережі є нестача ресурсів і свідомих у важливості таких ініціатив донорів. Звичайно в Польщі були спроби системного поширення гарних прикладів створення мереж співпраці. Особливо варто відмітити Фундацію ім. Стефана Баторія, яка створила цілу низку програм підтримки поширення гарних прикладів і спільне розв'язання проблем, наприклад «Передай далі», «Стипендій на програма» чи також «Працюймо разом». Варто зазначити систематичну підтримку Фундацією таких мереж, як Центри волонтерів ату, Ресурсні центри, Центри локальної активності, місцеві фонди. Проте, наприклад, у Великій Британії, діяльність кілька сотень найважливіших такого типу мереж сильно дотує держава і центральний уряд, що в Польщі практично не існує. Те чи інше міністерство звичайно цінує роль деяких неурядових структур, але на цьому все і закінчується.

Важливий акцент цієї праці буде на те, як будувати МО, яка вже має в собі відпрацьовану модель роботи і свідомо пробує її поширити серед інших громад.

Виокремлюємо кілька важливих причин, для яких варто створювати мережі співпраці:

- СТВОРЮЮТЬСЯ КРАЩІ ПОСЛУГИ ДЛЯ МІСЦЕВИХ ГРОМАД ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ІНШИХ
- ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ РІЗНОМАНІТНІ ЗАСОБИ І ПОТЕНЦІАЛ КОЖНОГО ЧЛЕНА МЕРЕЖІ
- ВИПРАЦЬОВУЄТЬСЯ СПІЛЬНА ЗОВНІШНА ПОЛІТИКА ВІДПОВІДНО ДО НЕГАТИВНИХ СУСПІЛЬНИХ АТ ПОЛІТИЧНИХ ЯВИЩ
- СТВОРЕНА ПЛОЩИНА ВЗАЄМНОЇ ЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ

МЕРЕЖЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ

Процес створення

Однією з можливих форм створення мереженої організації є МО визначеної моделі діяльності. Моделі, яка є біль менш допрацьована, не є настільки винятковою і має шанси бути перенесеною до різних спільнот.

Суб'єкти – учасники МО працюють керуючись спільними цілями, правилами прийняття рішень, спільними завданнями і діяльністю. Від кожної організації чи інституції вимагається вкладання власних ресурсів. Залежність між ними може бути постійна чи тимчасова, відповідно до розвитку ситуації і функціонуючих на той час форм мереженої співпраці, до яких належить мережа інформації, координації і співпраці. Різниця між цими трьома формами співпраці полягає в основному на взаємному впливі організацій-членів, цілях і діяльності партнерства, а також угод, що з них витікають.

Мережа інформації	Мережа координації	Мережа тісної співпраці
Відсутність координуючого центру	Часткове створення координуючого центру	Постійно діючий координаційний центр
Не усталені умови членства	Усталені певні умови членства	Жорсткі умови членства
Комунікація з іншими за потребою	Регулярна комунікація між членами	Постійна й часта комунікація між членами
Відсутність стандартів діяльності	Усталені мінімальні стандарти діяльності	Жорсткі стандарти діяльності
Відсутність постійних проєктів	Реалізація окремих спільних проєктів	Регулярна реалізація спільних проєктів
Відсутні внески ресурсів у спільну діяльність	Є внески певних ресурсів на спільну діяльність	Кожна організація вносить частину ресурсів на спільну діяльність мережі

МО спільної моделі діяльності природно не можуть обмежуватися лише інформаційним рівнем. Потрібна якась форма координації і правила співпраці. Зате мережі, які створили свій статус на певній спільності цілей і інтересів, можуть довго співпрацювати на усіх трьох рівнях.

Другою надзвичайно поширеною формою є створення МО на спільності цілей і інтересів. Тоді процес створення спирається більше на домовлені спільно рамки співпраці автономних партнерів мережі. Якщо подумаємо про певні етапи створення МО, то можна виокремити такі послідовні етапи

1- Етап формування

А. Створення спільної площини діяльності

Усталення та опис спільних цінностей, методів роботи

Узгодження умов і форм співпраці

2 – Етап розвитку

В. Напрацювання напрямків і цілей – створення Центру координації діяльності й розвитку мережі:

Створення системи просування, навчання й розвитку мережі

Усталення умов членства – приймання до мережі (а також виключення з мережі)

3 – Етап сталого функціонування

С. Створення та утримання добре функціональної мережі партнерів – структури й діяльності

Створення системи координації, співпраці і потоків інформації у мережі

Моніторинг якості і ефективності роботи мережі й окремих її членів

А. СТВОРЕННЯ ПЛОЩИНИ СПІВПРАЦІ – УСТАЛЕННЯ СПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ І ЦІЛЕЙ

Якщо свідомо хочемо створити мережі співпраці, то мусимо почати з того, що є для даної мережі спільним, а що ні. Для стороннього актора локальної сцени потрібно зауважити, які є елементи відрізняються і які надають напрямок мереженій діяльності. У випадку МО спільної моделі додатково маємо вміти гарно генерувати назву й логотип. **ОДНАК ЩОБ ТАКИЙ ПРОЦЕС РУШИВ ІЗ МІСЦЯ, ПОВИННО БУТИ ПІДГРУНТЯ ДОВІРИ ДО СЕБЕ І МІЖ СОБОЮ ПАРТНЕРІВ.** Узгодження спільної проблеми для розв'язання є важливим для потенційних партнерів, щоб вони змогли знайти своє місце і свій інтерес у створенні мережі. Процес узгодження залежить від різного бачення питання кожною організацією, а також досягнення консенсусу бачення проблеми. Якщо думаємо про МО визначеної моделі чи також МО «спільності інтересів», то мусимо собі відповісти на запитання які є спільні рамки і цінності в які віримо, а також визначені стратегії, форми й методи діяльності. Такі визначення дають впевненість у тому, що де-небудь знайдемо ці основні елементи, які будуть такі ж або схожі. Кожна мережа повинна відповісти на важливе запитання, які елементи будуть так званими обов'язковими мінімальними стандартами, які лише рекомендованими (звичайно не йдеться тут про інформаційні мережі).

Тут доходимо до однієї з важливих дилем, яку кожна мережа раніше чи пізніше повинна вирішити, а саме як сильно окремі члени мусять бути схожими одна на одну і наскільки відрізнятися. Чи хочемо бути типом Mc Donald's із чітким параметром кожної пропонованої картоплі фрі, чи за формулою ресторану "ORBIS" із схожим, але неоднаковим меню. В Польщі можемо, наприклад, відокремити Центри порад громадських з досить формальними стандартами функціонування чи Центри Локальної Активності, в яких визначена є загальна рамка (цінності, цілі й методи), але конкретні форми діяльності залежать від окремих філій.

- *На яких цінностях наша організація створена?*
- *Які цілі діяльності?*
- *Які основні форми та методи роботи?*
- *Яка спільна назва мережі?*
- *Що нас так відрізняє від інших організацій?*

В. РОЛЬ І ФУНКЦІЯ КООРДИНАЦІЙНОГО ЦЕНТРУ – ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначення напрямків і набуття віри у доцільність спільних дій – це черговий надзвичайно важливий етап у створенні мережі. На цьому етапі організації вже визначили спільну проблему, якою хочуть зайнятися. Тут визначаються конкретні цілі для досягнення і перші спільні дії. Мусить також наступити створення якоїсь форми координації та просто поділ ролей.

Для того, щоб перенести який-небудь гарний приклад роботи до різних громад, потрібно побудувати структуру для його розвитку. Функція координаційного центру також потрібна при створенні мережі співпраці організацій зі спільними інтересами чи цілями, наприклад, мережа організацій, що опікуються неповносправними. Хтось повинен думати про запрошення і організацію зустрічей, потік інформації чи організаційну структуру. На початку з'являється важливе питання – чи створити окрему функцію при існуючій організації чи створити нову організацію. Прикладом може бути функція BORIS стосовно Центрів волонтерів ату чи Центрів Локальної Активності. На початковій фазі створення моделі BORIS слугував інкубатором ідеї, потім допомагав створювати нову організацію і далі розвивати МО. До головних завдань Координаційного центру в розвитку мережі потрібно віднести:

- *Напрацювання зрозумілих правил співпраці й членства*
- *Створення системи навчання*
- *Створення загальної стратегії просування й розвитку мережі*
- *Пошук джерел фінансування,*

Загальна стратегія просування й розвитку мережі

Кожна з тих мереж, про які пишу, напрацьовувала власну стратегію розвитку. Часом була вона краще, а часом гірше продумана. Початки кожної з них є різні.

Якщо думаємо про загальну стратегію розвитку, то мусимо відповісти собі на такі питання:

- *Як і де будемо просувати свою мережу?*
- *Хто може бути потенційно зацікавленим нашою пропозицією?*
- *Хто може нам допомогти у методах діяльності, а також фінансово?*

Створення системи навчання

Дбаючи про розвиток мережі, мусимо відразу бачити важливість відпрацьованої системи навчання, що містить:

- *Напрацювання визначеного інструментарію для гарного функціонування мережі і кожного з членів*
- *Створення системи тренінгів і тренінгових матеріалів*
- *Забезпечення постійної підтримки з боку експертів та взаємної підтримки членів мережі*
- *Підготовка своїх тренерів та експертів*

Пошук джерел фінансування для розвитку мережі

Для ефективного розвитку будь-якої моделі діяльності потрібно звичайно, відшукати ресурси для створення цілої системи її впровадження. Також думаючи про мережу спільних інтересів потрібні якісь засоби для організації зустрічей чи навчань. До цієї пори в Польщі на розвиток мережі такого типу ресурси можна було залучити в основному із закордонних джерел. На відміну від економічного розвитку, де держава сильно вклала фінансових ресурсів, соціальний розвиток не має сталої підтримки і якоїсь стратегії розвитку. У розвитку програми CAL (Центри локальної активності), де отримувачами були передусім існуючі організації самоврядування (школи, будинки культури, центри соціальної допомоги), у яких були основні ресурси на утримання й діяльність. Фінансування потрібне для системи навчання й підтримки.

Однак інші мережі, такі як Центри порад громадських чи Центри волонтеріату, свої моделі створювали, спираючись на новостворені організації. В такій ситуації важливою відповіддю буде наскільки хочемо дофінансувати новостворені організації, а наскільки ні. Форма дофінансування має свої плюси й мінуси. Дає шанс на початок проекту, але одночасно створює певну залежність не до кінця оперту на парт-

нерстві. Для того треба бути дуже обережним, щоб не перенести цілу структуру співпраці до фінансових зв'язків, а не змістовних. Так теж було в мережі Центрів волонтеріату. Гроші спричиняли конфлікти, деякі Центри мали претензії щодо величини дотації, а також системи їх розподілу тощо. Однак в ситуації слабкої підтримки для неурядових ініціатив із боку органів самоврядування, зовнішні кошти є важливою „відмичкою” для залучення локальних ресурсів. Цим шляхом пішов Союз Товариств Центрів Порад Громадських, який пропонував місцевій владі фінансову підтримку для відкриття нового місцевого центру, очікуючи підтримки у наданні офісного приміщення. Таке поєднання ресурсів спричинює зв'язок місцевої влади з даною ініціативою і безпосереднє залучення її до створення в цьому випадку Центру Порад Громадських. Є шанс, що в майбутньому дана місцева влада буде хотіти підтримувати цей проект, відчуючи себе співзасновником.

Однак, як на мене, ключовим і найважливішим для розвитку МО є трансфер „ноу хау” або процес навчання й підготовка до впровадження моделі. Гарно визначені цінності і форми діяльності дають очевидний шанс на швидке й правильне перенесення даної ініціативи. Тому при перенесенні даної моделі, якщо це можливо, елімінувати безпосереднє надання коштів, я гаряче до цього заохочую.

Роль координаційного центру й створення самоідентифікації мережі

Організація, яка запроваджує дану ідею, має мати певні навички. Наскільки Координаційний центр зрозуміє свою важливу функцію, яка має свої визначені критерії. Головна роль, з одного боку, збільшення кількості партнерів і просування ідеї, а, з іншого боку, постійне вдосконалення спільних стандартів і правил співпраці.

АЛЕ КЛЮЧЕМ ДО ПОДАЛЬШОГО ГАРНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ МО Є АКТИВНА УЧАСТЬ КОЖНОГО З ПАРТНЕРІВ У СТВОРЕННІ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МЕРЕЖІ.

С. Створення та утримання добре працюючої мережі партнерів

Коли цілі і можливі форми спільної діяльності ухвалені членами, то в цій фазі потрібно усталити конкретні спільні проекти. Ці стратегічні рішення повинні прогнозувати реалізацію цілей, для яких МЕРЕЖА була створена у співвідношенні з ресурсами, якими володіє. На цьому етапі повинно бути зрозуміло, хто і за що відповідає, які механізми прийняття рішень, які є структури (комітети, комісії тощо).

Це фаза, в якій проглядається вже діяльність МЕРЕЖІ, починаються інтеракції з середовищем і надходять звітлія різні позитивні й негативні реакції.

Напрацювання зрозумілих умов членства й співпраці

Визначення умов співпраці чи якоюсь мірою карти прав і обов'язків членів мережі є завжди її підґрунтям у фазі її розвитку. Мережа мусить ухвалити умови спільного керування й координації її роботи, форми комунікації й співпраці, а також умови членства, тобто хто може належати до мережі. Звичайно, цей процес діє з початку, а не в кінцевій фазі формування мережі.

Важливі моменти в цій фазі розвитку

- Яким чином будемо комунікувати, або створення системи документообігу
- Яка є структура врядування мережею? Хто за що відповідає і яким чином реалізуються спільні проекти?
- Який юридичний статус діяльності мережі?
- В який спосіб відбуватиметься моніторинг діяльності мережі?

ЩО СПРИЯЄ УСПІШНОМУ РОЗВИТКУ МЕРЕЖ

Рівноправність партнерів

Це ключова умова довготривалої діяльності мережі. Партнери мають мати відчуття, що їх голос буде почутий у прийнятті рішень мережі. Якщо в мережі спостерігається виразне домінування одного члена або малої групи членів, то це створює загрозу для розвитку мережі. Часто є такі члени, які володіють значними засобами, і не бачать приводу до рівноправності. Інші члени дуже швидко втрачають інтерес до участі в мережі, оскільки не бачать паритетності і почувуються виключеними з процесу прийняття рішень.

Відповідальність за діяльність мережі

Іншим важливим елементом у побудові мережі є взяття відповідальності за її розвиток кожним членом. Часто існує ситуація, коли мережа функціонує завдяки одній або двом організаціям, а інші члени стоять осторонь не вкладаючи свого часу й енергії. У цій ситуації маємо споживачів, які нічого не вкладають. Якщо такий устрій буде тривати довгий час, то існує загроза вигорання Координаційного центру, який усунеться від створення МО.

На жаль, частою проблемою, про що вже писав раніше, є сама позиція ініціатора мережі, який може не включати інших до прийняття рішень, або ж не захоче ділитися владою, і це спричинює споживацькі ставлення у інших.

Нейтральність ініціатора

Роль ініціатора мережі неоціненна. Він мусить мати гарну репутацію у своєму середовищі, щоб створити від самого початку позитивну атмосферу. Найбільшим острахом є те, чи за цією ініціативою не приходяться чийсь приватні інтереси. Якщо так, то члени швидко самоусунуться від цієї ініціативи.

Мережі не існують самі для себе

Цей пункт пов'язаний з місією мережі, яка повинна бути задекларована і ясно віддзеркалювати основні цінності і цілі МО. Може настати такий етап у розвитку мережевих структур, коли залучення в її створення може затулити першочергову ціль, якою є краще служіння своїм громадам через використання досвіду інших. Мережі мають

сенс, якщо допомагають своїм членам покращувати їх послуги, збагачувати їх пропозиції за рахунок досвіду інших. Мають сенс, якщо створюють власну систему взаємного навчання для пропозиції кращих послуг на місцевому рівні. Лише тоді вони будуть розглядатися цінними зовнішнім оточенням.

Спільно усталені зрозумілі умови

Зрозумілість спільних умов співпраці є важливим елементом розвитку мережі. До переліку входять правила членства, а далі йдуть усталені спільні цілі й цінності в мережі. Ключовим словом тут є „спільно”, а не через окремих членів. Ця спільність усталень становить „бути чи не бути” у кожній мережі. Правила спущені згори породжують опір і неохоту до трактування їх як власні. Залученість у створення підвищує дотримання правил, а також вимагання дотримуватися інших членів.

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ В БУДУВАННІ МЕРЕЖ

„Корисність” у сприйнятті мережі

Це надзвичайно серйозний бар'єр у побудові мережі. Очевидно, що частина членів сприймає створену мережу лише для задоволення своїх інтересів. Найбільш частими випадками є, наприклад, здобуття грошей чи впливу

Небажання до кооперації

Ідеться про відсутність духу кооперації у співпраці в даному середовищі. Найчастішою характеристикою, яка зустрічається, є самостійна реалізація завдань і небажання до яких-небудь спільних ініціатив. Виокремлюю тут однаково як положення однозначної відсутності залученості, так і декларативного кооперативного положення, проте реально, окрім декларації жодного руху.

Особи, що блокують

Створюють вони великі труднощі при побудові мережі співпраці. Ідеться про різного типу критиканів і диспутантів, для яких єдиною цінністю є бурхлива дискусія, але яка триває до нескінченності, а жодного конструктивного рішення нема.

Незрозумілі умови співпраці

Створюють безлад і незрозумілість хто за що відповідає. Неузгоджені умови членства та відсутність координації і потоків інформації в мережі спричиняють напругу й конфлікти.

З ІСТОРІЇ САМОДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Використано книгу Людмили Столяр «Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II половини XIX– поч. XX ст. Сторінки історії.»

В умовах пореформеного періоду йшов процес глибокого переосмислення передовими жінками своєї поведінки в оцінці її ідейної позиції. В жіночому середовищі зростало переконання, що тільки той має право користуватися матеріальними благами, хто платить за них суспільству корисною працею. Керуючись відповідальністю перед народом, „нові жінки” не хотіли мати нічого з того, що не змогли б мати прості люди. Такі жінки усвідомлювали, що через суспільно-корисну працю вони можуть здійснювати високу ідейну місію, вони можуть само реалізуватися. Праця розглядалася ними і як можливість доказу суспільству своєї рівноцінності, як засіб виходу із дискримінаційного становища. Прагнення до професійної праці було частиною світогляду „нових жінок”, концепцією способу їх життя, що формувало моральну причину боротьби жінок за право на самостійну працю.

До моральної причини приєднувалися соціально-економічна, яка змушувала жінок з різночинського середовища шукати собі джерело існування. Однак сфера застосування жіночих знань та навичок була дуже обмеженою в 60-х роках. Доступ до всіх видів трудової діяльності складав виключно чоловічу привілею. Отже, економічні причини та радикальні настрої „шістдесятниць” з їх ідеєю суспільного служіння, з однієї сторони, і консерватизм державної політики по відношенню до жінок, обмеження сфери їх професійної діяльності, невизнання за ними права на самостійну поведінку в професійній сфері, відсутність державних заходів по соціальному їх захисту, з другої сторони, створили ґрунт для формування серед жінок руху „самопомоги” як шляху самореалізації жіночої особистості через професійну діяльність. Праця розглядалася і як шлях до самореалізації і як засіб досягнення економічної незалежності.

Боротьба жінок за право на працю та формування товариств взаємодопомоги. Ідейна платформа руху „самопомоги” складалася поступово і відображала більшість демократичних поглядів II половини XIX

– початку ХХ ст.. Близькими і зрозумілими для жінок були ідеї прихильника жіночого рівноправ'я Джона Стюарта Мілля про те, що жебраку самодопомога важливіша сторонньої допомоги і якщо він буде отримувати допомогу без праці зі свого боку, він деморалізується. Справжня благодійність, вважав Д.С. Мілля полягає саме в тому, щоб підтримати того, хто бажає працювати.

Ці погляди філософа були співзвучні демократично настроєній частині жінок 60-х років ХІХ ст., яка прагнула само реалізуватися через трудову діяльність і вважала кращим пошук оплачуваної роботи, а ніж отримання милостині чи матеріальної допомоги. Думка про необхідність трудової діяльності як засіб досягнення рівноправності знаходила все більше прихилилиниць серед жінок.

Ідея „самодопомоги” стає лозунгом часу, а історичні документи засвідчують, що засновницями цього руху нерідко виступали представниці відносно забезпечених верств суспільства, які прагнули покращити матеріальне становище всієї маси жінок. Старе виховання давало представницям цього напрямку певний рівень освіти та знання іноземних мов і у них з'являється бажання скористатися цими знаннями, як засобом для самостійного заробітку. Так, прагнення жінок до самостійного існування було реалізоване Марією Олександрівною Маркович (Марко Вовчок) в кінці 60-х років ХІХ століття створенням товариства жінок-перекладачок. Підтримуючи ідею самодопомоги, Марія Олександрівна разом зі своєю товаришкою Н. А. Білозерською знайшла видавця та стала друкувати „Журнал перекладів”, який містив лише жіночі переклади. Це видання проіснувало майже 2 роки 1869 і 1870 рр. і припинило своє існування через те, що господар збанкутів на інших підприємствах.

Жінки - „шістдесятниці” мріяли про перегляд несправедливого відношення до праці, про утворення нових критеріїв винагороди за працю. І хоча цей лозунг не був тоді сформований зі всією чіткістю та визначеністю, але практично став для жінок керівництвом до дії.

Однією з перших форм „самодопомоги” стали жіночі трудові артілі, які засновувалися в 60-х роках ХІХ століття в центральних містах України – Харкові, Києві, Одесі.

Організуючи артілі, жінки намагалися не тільки формувати нові тру-

дові відносини, але й внести прогресивні начала у правові, майнові та побутові стосунки. Це була спроба зі сторони жінок затвердити у межах даної асоціації такі суспільні стосунки між їх членами до яких вони прагнули у реальному житті. Це були своєрідні міні моделі майбутнього. Перша жіноча артіль в Одесі була відкрита 15 травня 1865 року в будинку Чижевичів на розі вулиць Ришиль`євської та Великої Арнаутської, а згодом вона змушена була перебраться на Поліцейську вулицю. Громадська думка неодноразово висловлювала негативне, часом зневажливе відношення до трудової діяльності жінок.

Стаття І. Серебрянникова „Несколько слов в защиту интересов женской рабочей артели”, що була надрукована в „Одесском вестнике” (1865.-№175.-12 авґуста) розкривала труднощі, з якими зустрічалися жіночі трудові артілі.

Товариства перекладачок, жіночі трудові артілі, товариства дешевих квартир, кооперативи – всі ці жіночі об`єднання виникали стихійно, завдяки індивідуальній чи груповій ініціативі. У всій своїй сукупності вони склалися в єдину систему, яка сприяла участі жінок в суспільній праці. Однак через незначну кількість таких об`єднань та недовговічність існування їх, реальну можливість жити, сподіваючись лише на власну працю отримала незначна частина жінок.

Вже вкінці 60-х років жінки стали усвідомлювати, що подібні починання не здатні змінити їх становища у суспільстві. Вимальовувалися нові завдання руху. На роль нових героїнь могли претендувати не тільки жінки, які прагнули організувати працю на нових основах, а ті, які самі працювали щоденно. На зміну окремим особистостям з їх благородними пориваннями приходять різночинська маса жінок.

На початку 70-х років (14 січня 1871 року) було видане урядове розпорядження, на основі якого жінкам дозволялося займатися акушерською, фельдшерською та виховною діяльністю. Вони допускалися: а) по телеграфічному відомству на посади сигналістів і телеграфістів, але лише у визначеній міністерством внутрішніх справ пропорції; б) по рахунковій частині в жіночих закладах.

В умовах чіткої регламентації сфер застосування жіночої праці, саме поняття „самодопомога” набирає нового звучання в середовищі

жінок. Так, якщо в 60-х роках воно було пов'язане з індивідуальною ініціативою жінок по забезпеченню матеріальними благами та пошуками шляхів самореалізації, то в 70-90-х роках воно стало використовуватися в ширшому значенні як самоорганізація жінок в союзи, товариства. Це був момент переходу від особистої ініціативи в русі „самодопомоги” до створення сталих об'єднань, що свідчило про зростання свідомості жінок.

Поряд із благодійними організаціями формується новий тип – самодопомогіві жіночі організації, що використовували різні назви: взаємоблагодійні, взаємодопомоги, трудової допомоги, і таке інше. Увага цих товариств була направлена, головним чином, на надання матеріальної і моральної підтримки жінкам.

Найбільш популярними в 70-90-х роках XIX століття були товариства взаємодопомоги, які створювалися за професійною ознакою та визначали своєю ціллю захист інтересів жінок певної професії, правильну організацію їх праці, матеріальну та моральну підтримку в скрутні періоди життя.

Одним з перших професійних товариств в Україні було „Одеське товариство взаємодопомоги вихователькам і вчителькам”, яке організувалося в березні 1875 року. Опікуючи жінок, які присвятили себе вихованню і освіті дітей, товариство допомагало їм, коли вони втрачали роботу та не мали коштів до існування. Допомога ця була різною, в залежності від обставин: матеріальною - грошові позики, розміщення в притулках чи дешевих квартирах, пошук роботи та моральною, яка найбільше цінувалася жінками.

Одноразова допомога видавалася членові товариства в розмірі 15 карбованців, місячна – 5 карбованців, а грошова позичка досягала 25 карбованців.

В 1888 році товариство організувало свій притулок для виховательок та вчительок, що надавав дешеве приміщення та харчі членам товариства. При притулку діяло бюро праці для підшукування роботи жінкам, бібліотека, в якій були зібрані кращі педагогічні твори, а у недільні та святкові дні організовувався відпочинок. В 1891 році притулком скористалося 195 вчительок міста.

„Одеське товариство допомоги акушеркам” в своїй роботі поєднувало як професійну діяльність (надання роботи, відкриття денних і нічних акушерських пунктів, притулків) так і благодійну (надання безкоштовної допомоги бідним, створення притулків для одиноких та літніх жінок).

Більше десяти років секретарем товариства була Любов Семенівна Полякова, а саме товариство нараховувало понад 90 діючих членів.

Для надання медичної допомоги жінкам та населенню міста в 1899 було створене „Київське товариство взаємодопомоги акушерок і фельдшерниць”. Товариство, яке нараховувало понад 100 жінок, очолила А. В. Чорномор-Задержновська.

В своєму розпорядженні організація мала квартиру для нічних чергувань фельдшерниць та акушерок, бібліотеку. Міська Дума виділила товариству позику в розмірі 560 карбованців на оплату квартири, сторожа та освітлення. Однак цієї позики не вистачало на опалення, прання білизни, медикаменти і всі ці витрати сплачувалися з коштів товариства.

Професійний характер носили також такі жіночі взаємодопомогові організації як „Одеське товариство повивальних бабок”, „Київське товариство взаємодопомоги повивальних бабок і фельдшерниць”; „Товариство взаємодопомоги фельдшерів і фельдшерниць в Катеринославі”.

Жіночі професійні та взаємодопомогові товариства, надаючи матеріальну та моральну підтримку своїм членкиням, поступово стали виконувати функції захисту їх прав, прагнули до правильної організації жіночої праці.

На початку ХХ століття найбільш поширеним стає змішаний тип жіночих товариств, де поряд з трудовою допомогою переслідувалися і інші цілі.

Поєднання функцій не було випадковим, а пояснювалося тою обставиною, що до 1905 року офіційний статус мали лише благодійні товариства, відповідно, у жіночих товариствах був один шлях – зареєструватися у вигляді благодійних організацій. Пізніше, по мірі усвідомлення власних інтересів, нагромадження досвіду і зміни політичної ситуації, жіночі товариства трансформувалися в організації, що

мали громадсько-політичні, правозахисні, морально-етичні, просвітницькі і інші цілі. Однак трудова допомога, потребуєчим жінкам продовжувала займати одне з провідних місць в жіночому русі.

Характерною особливістю жіночих „самодопомогових” товариств на початку ХХ століття стала їх багатопрофільність.

Для досягнення своїх цілей, товариства створювали дешеві квартири, гуртожитки, їдальні, дитячі притулки, ощадні каси, дитячі садки, бюро для пошуку занять, організовували медичну допомогу і т. ін. Деякі з цих товариств засновували вищі жіночі навчальні заклади, влаштовували лекції, гуртки самоосвіти, уроки з різних предметів, виставки жіночих виробів, різноманітні професійні курси.

Так, „Київське товариство трудової допомоги для інтелігентних жінок”, що було відкрите в 1901 році як Бюро для інтелігентних жінок при Будинку працелюбства, а з 1903 року стало функціонувати як самостійне товариство, мало у своєму розпорядженні:

а) притулок-ясла, до якого приймалися діти членів товариства у віці від 6 тижнів до 6 років. При притулку працював дитячий садок. Для занять з дітьми запрошувалась вчителька, а навчання дітей старшої групи велося безкоштовно членами товариства;

б) самаритські курси, що відкрилися восени 1906 року та готували помічниць лікарів. При заснуванні курсів до них вступило 92 слухачки, але з відкриттям Вищих жіночих курсів більшість перейшло туди, а на самаритських курсах залишилося 30 чоловік. Однак в наступні роки кількісний склад курсів швидко зростав і в 1908 році на них навчалось 214 слухачок. Професори медичного факультету університету безкоштовно читали лекції на курсах, а практику дівчата проходили у двох приватних лікарнях;

в) фребелівський педагогічний інститут, що був відкритий восени 1907 року для підготовки дитячих садівниць;

г) бюро праці;

д) курси крою;

ж) курси для роботи на друкарських машинках.

В лютому 1914 року правління „Київського товариства трудової допомоги для інтелігентних жінок ” подало до міського управління клопотання про виділення товариству 600 кв. сажнів землі на Лук`янівці для

побудови власної будівлі. Жінки замислювали створення власної лікарні, професійних курсів, довідкового бюро, але війна перешкодила здійсненню цих ідей.

Багатопрофільність була характерною для діяльності „Київського жіночого товариства взаємодопомоги”. Товариство мало не просту історію свого створення. Ще в 90-х роках XIX століття київські жінки, які дотримувалися поміркованих політичних поглядів, вирішили створити власний жіночий клуб. 12 травня 1895 року Людмила Антонівна Тарнавська і Ємілія Львівна Празова звернулися з клопотанням до київського міського голови про дозвіл на відкриття товариства, яке підписало чотирнадцять жінок. В їх клопотанні вказувалося, що товариство створюється для задоволення матеріальних і духовних інтересів жінок, аби вони могли проводити вільний час з задоволенням, приємністю та користю для себе. Однак в тій порі клопотання жінок не було задоволене.

В березні 1905 року Надія Олександрівна Афанас'єва звернулася до Київського генерал-губернатора про задоволення розпочатого в 1895 році клопотання „Гуртка київських дам” та про дозвіл заснувати в м. Києві „Жіноче товариство взаємодопомоги”.

Товариство мало сприяти поліпшенню матеріального і морального життя своїх членів та передбачало надання грошової допомоги та безпроцентної позики, пошук роботи для членів, надання медичної допомоги.

Створене 1 листопада 1905 року „Київське жіноче товариство взаємодопомоги”, нараховувало в своєму складі 148 членів, виконавчий орган складався з 15 жінок, а головою була обрана М. В. Фогель. При товаристві існували: гуртожиток, яким користувалися одночасно 20 жінок; дешева їдальня; підготовча школа, яка мала три класи; власний магазин; курси прикладних мистецтв; бібліотека для членів товариства. Восени 1907 року товариство влаштувало виставку творів жіночої праці, яка зацікавила київську публіку, а товариству і його членам принесла 1774 карбованців прибутку.

Традиційними в товаристві були недільні літературні читання, які знайомили жінок з новими літературними напрямками. Багато зусиль

було витрачено жінками-членами товариства на заснування притулку-лікарні для жінок, які страждали хронічними захворюваннями.

Цікаві форми трудової допомоги визначали діяльність „Київського товариства взаємодопомоги працюючих жінок”, яке було створене 29 березня 1906 року. Засновниці товариства були різних національностей, соціального походження, але це не перешкоджало їм займатися поліпшенням матеріальних і моральних умов праці своїх членів. Серед організаторів товариства були: графиня А. К. Плятер, Олександра Косач, В. П. Приходько, Н.А. Крупноса, Л. С. Щербачева, Е. В. Брюшкова, Довнар-Запольська.

В 1908 році в склад товариства, яке очолювала Євгенія Гаврик, входило вже 272 членкині, саме правління складалося з 17 жінок.

Для раціонального керівництва закладами товариства, а також для більш успішної розробки різних питань. Були створені дев'ять комісій. І як показав досвід, така організація роботи була ефективною, так як залучала до участі більшість членів товариства. При товаристві існувала бібліотека, відкрита 20 жовтня 1906 року на пожертвування зроблені професорами київського університету, книжковими магазинами, редакціями газет та журналів. Тільки в грудні 1906 року бібліотечна комісія отримала перші асигнування із суми товариства, що дозволило комісії випускати журнали та купувати нові книжки. Гігієнічна столова товариства, створена 1 листопада 1906 року, забезпечувала обідом, як членів товариства, так і жінок, що звертались за допомогою.

Для професійної підготовки членів товариства були організовані уроки машинопису та стенографії, працювала майстерня жіночого і дитячого вбрання, а питаннями працевлаштування при товаристві займалося бюро праці. В 1906 році правління розпочало клопотання про відкриття в Києві торгових класів, а в 1912 році – про організацію школи крою та шиття.

Важливим напрямком діяльності товариства була освітня робота. В розпорядженні дорослих жінок була школа грамоти. По суботам організовувалися вечірні зібрання, на яких читалися реферати, лунали літературні твори, виконувалися музичні номери, а в неділю влашто-

увалися розваги для працюючих жінок, які відвідували фабричні робітниці, кравчині, пралі, домашня прислуга.

Весною 1907 року, зусиллями літературно-редакційної комісії, був виданий збірник оповідань для дітей під назвою „Весняні голоси”, який отримав схвальний відгук в місцевих газетах.

Товариство надавало своїм членкиням грошову допомогу у вигляді безпроцентних позик. Однак ця сторона діяльності товариства не була поставлена на широку основу через незначні кошти організації. За рішенням правління, лікарі та юристи, які входили до складу товариства проводили консультації для жінок.

Слід відмітити чуйне відношення товариства до народних бід. Не зважаючи на ту обставину, що організація розпочала свою діяльність без усяких коштів і збиралися вони з усякими складностями, правління в 1906 році асигнувало 100 карбованців на допомогу голодуючим селянам, в 1907 році, для цих же цілей, жінки провели вечір, який приніс 664 карбованці прибутку.

2 листопада 1905 року розпочало свою діяльність „Зіньківське (Полтавська губернія) товариство взаємодопомоги жінок”, на чолі якого стояла добродійка Влайкова.

В 1908 році було закладене „Катеринославське товариство взаємодопомоги працюючих жінок”. Своїми майстернями українського національного одягу та наборами українського жіночого вбрання визначалося „Полтавське товариство взаємодопомоги працюючих жінок”, його голова В. Шамкова особисто вітала Перший Всеросійський жіночий з'їзд. Різноманітні форми роботи по допомозі жінкам здійснювалися „Одеським товариством опіки працюючих жінок” та „Одеським товариством взаємодопомоги працюючих жінок”.

Важливою стороною діяльності професійних об'єднань жінок був захист її інтересів перед господарем та правильна організація праці. З цією метою жінки також створювали артїлі, кооперативи, спілки. Так, 70 жінок Миколаєва, які працювали в трюмах пароплавів, об'єднавшись для взаємопідтримки заснували спільний капітал. За ініціативою

робітниць Бердичева в 1898 році була створена кооперація білошвейок для поліпшення умов та оплати праці жінок. Скоротивши робочий день робітниць з 18 до 11 годин, артіль підняла продуктивність праці в три рази.

На початку ХХ століття часопис „Рідний край” писав: „Жінки активно беруться до справ у тих товариствах і справляються зі своїм ділом дуже добре”.

Найпопулярнішими серед жіноцтва України були спілки швачок. Так, газета „ Рада ” в 1906 році повідомляла, що в Житомирі багато жінок взялося за шевство: „Житомирці та навіть шевці на цю затію жінок спершу не звернули особливої уваги. Але шиття взуття, особливо дітям, дало велику економію сім`ям. Хатнє шевство в Житомирі так поширювалося, що торгівля готовим взуттям підупала і замовлень у справах шевців стало менше.”

Необхідність виникнення жіночих швейних спілок була викликана тою обставиною, що посередники отримували значно більший прибуток з продажу вишивок, ніж самі швачки за свою працю і щоб боронити свої професійні права в 1909 році була заснована Харківська спілка швачок. В тому ж році організувалася спілка швачок в Балтському та Ямпільському повітах на Поділлі.

Одна з найбільших жіночих спілок працювала в містечку Зозові Липовецького повіту Київської губернії. Історія створення цього жіночого товариства розпочалася ще в 1906 році, коли поміщиця Юлія Гудім-Левкович (член уряду Київського кустарного товариства) заснувала в Зозові „ кустарний пункт ”. Вона за свої гроші купувала матерію та, при допомозі дружини місцевого лікаря А. Чернявської, роздавала її селянкам для вишивки, а за роботу платила гроші. Зроблені жінками вироби продавалися Київському Кустарному Складу.

На початку жінки займалися лише вишивкою, в 1907 році до цих робіт приєдналися ткацькі вироби, а з 1908 року нанизування бісеру. За свою роботу жінки товариства отримали в 1910 році 4 113 карбованців 64 копійки, а деякі робітниці заробляли по 20 карбованців на місяць. В 1906-1909 роках Ю. М. Гудім - Левкович організувала в Зозові кустарні виставки, які користувалися великою популярністю серед се-

лянства. На виставці в Києві (1909 р.) Зозівський кустарний пункт отримав одну велику і дві малих срібних медалі. Окремі молодиці були нагороджені срібними медалями та грошовими винагородами за свої роботи. Вишивки селянок здобули славу і за кордоном.

Після виставок та спільної праці жінок Юлія Гудім - Левкович почала переконувати селянок в необхідності створення спілки швачок, де вони будуть разом працювати і разом збувати свою продукцію.

Спілка швачок у Зозові відкрилася 31 липня 1910 року. На першому її засіданні було 90 селянок, які обрали членів правління, раду спостерігачів та ревізійну комісію. Головою спілки була обрана А. Чернявська, а на чолі ради спостерігачів, на прохання всіх членів, стала Юлія Гудім - Левкович. Членом спілки могла стати кожна селянка, яка мешкала в Зозові і бажала співпрацювати з жінками. Кошти склалися з членських внесків та 8 тисяч „оборотного капіталу” – з цих грошей – 5 тисяч пожертвувала Гудім – Левкович і 3 тисячі було виділено міністерством хліборобства. Крім того у спілки був власний капітал в 2 тисячі 450 карбованців, що складався з прибутку кустарного пункту.

Знайомство з історичними матеріалами переконує в тому, що головним завданням подібних спілок був захист професійних інтересів та підтримка жінок в їх прагненні до економічної незалежності. Часопис „Рідний край”, описуючи жіночі професійні спілки, з сумом писав: „А скільки б у нас на Україні могло бути таких спілок!”

Діяльність жіночих організацій руху „самодопомоги” по забезпеченню економічної незалежності жінок та захисту їх трудових прав характеризувалася різноманітністю форм роботи, їх різноплановістю і на світанку ХХ століття йшов процес утвердження в жіночому русі Наддніпрянської України традиції самозахисту. Вказуючи на важливість руху „самодопомоги” для формування жіночої особистості, її самоемансипації, слід звернути увагу на діяльність найбільшого товариства цього напрямку – „Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок”.

Історія його створення та діяльності показує як на практиці реалізувався рух „самодопомоги” та формувалася традиція самозахисту в жіночому русі Наддніпрянської України.

Харківське товариство взаємодопомоги працюючих жінок
(1902-1919 рр.)

Тяжка, далека від всяких потреб і інтересів атмосфера, в якій судилося працювати інтелігентним жінкам Харкова в канцеляріях та конторах залізничних доріг, зародила в середовищі цих жінок ідею створення жіночого товариства, яке б задовольняло їх розумові і моральні потреби, реалізувало їх людську особистість.

За здійснення цієї ідеї в 1898 році особливо активно прийнялася А.М. Кроміна, яка і стала ініціатором та засновницею товариства. Діяльність Кроміної зустріла співчуття інших жінок, які, можливо, неясно в тій порі усвідомлювали значення такої роботи, але прагнули до взаємного спілкування, до пошуку способів, при яких спільна діяльність полегшить життя в його різноманітних проявах. Багато жінок Харкова, на чолі з членом товариства поширення грамотності Л. Е. Єфимович та доктором історії О. Я. Єфименко, прийняли участь в роз'ясненні найближчих цілей і завдань майбутнього товариства взаємодопомоги працюючих жінок.

Для діяльної розробки питання були влаштовані приватні збори, спочатку малолюдні, а згодом кількість учасниць доходила до 100 жінок. І після довгих обговорень, після тих труднощів, через які проходили статuti тогочасних товариств, після багатьох хвилювань та чекань, 15 листопада 1902 року було затверджено статут „Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок”.

Перший параграф статуту проголошував, що: „Харківське товариство взаємодопомоги працюючих жінок має ціллю поліпшення матеріальних і моральних умов життя своїх членів ” і для досягнення своєї мети товариство, згідно другого параграфу: „виділяє членам позики і допомогу, відкриває бюро для пошуку занять, влаштовує дешеві квартири, їдальні, лікарню, притулки, систематичні курси наукові та професійні, дитячі садки і школи, літні колонії, майстерні, позичково-ощадну касу”.

Перше установче зібрання, на якому було понад 300 осіб, відбулося 15 грудня 1902 року в залі міського дому. Заслухавши статут, присутні визначили напрямки діяльності та першочергові завдання. Член то-

вариства Е. І. Гулькевич в своїй промові вказала на ті принципи, якими повинно керуватися товариство як у своїй діяльності, так і при виборі осіб, які будуть ним керувати. „Товариство не повинно бути благодійним, основа його взаємодопомога”, - підкреслила вона. Головою товариства, що прийняло до свого складу 150 жінок, була обрана Л. Е. Єфимович, секретарями стали Котельникова та Кропивницька.

Засновниці товариства та його перші члени, в переважній більшості, були в буквальному розумінні слова „трудящими” жінками, тобто жили лише на кошти зароблені своєю власною працею, відповідно, вони могли приділяти товариству небагато вільного часу і частину своїх мізерних коштів у вигляді членських внесків. Здавалося, що при таких умовах неможливий швидкий ріст товариства, але з перших же кроків жінки проявили стільки енергії, що товариство майже одразу стало „на ноги” і надзвичайно швидко почало реалізувати більшість вищезазначених завдань.

Перші свої засідання комітет товариства проводив на квартирі своїх членів, а згодом найняв приватну контору. У цій конторі з лютого 1903 року було відкрите бюро для прийому нових членів та запис осіб, які шукали роботу. З дітьми членів товариства проводилися безкоштовні заняття, а по суботам, в приміщенні однієї з залізничних установ, збиралися члени новоствореного товариства для знайомства один з одним та обговорення важливих питань діяльності товариства.

Завдання товариства були ясними, але в яку конкретну форму вилється робота жінок визначити одразу не вдалося. І на початку діяльності постають питання тісно пов'язані з вихованням та освітою жінок. Однак до цієї турботи про власну освіту приєдналися потреби жінок-матерів, які наполягали на створенні власного дитячого садка. Свою ідею жінки-матері аргументували тим, що „материнство не є гарантією правильного виховання і справою виховання повинні займатися спеціалісти”. Членські внески, невеликі пожертвування, збори з вечорів, які влаштовувались на користь товариства, дозволили зібрати в перше півріччя 1903 року 1500 карбованців. Маючи на початку таку значну суму грошей, комітет відразу найняв квартиру, в якій влаштував кімнату для бюро та відкрив восени 1903 року дитячий садочок.

На думку товариства, дитячий садочок, задовольняючи потреби матерів, повинен був на практиці довести необхідність та перевагу громадського виховання дітей ще у дошкільному віці. У дитячому садку діти проводили більшу частину дня під керівництвом вчительки – фребелічки, а згодом, йдучи на зустріч вимогам членів товариства, садок був розширений створенням старшого відділу, де діти навчалися грамоті – це був своєрідний підготовчий клас.

Питання про середній навчальний заклад товариства розроблялося жінками на протязі 1905 року, а в квітні наступного року було подане клопотання в міністерство народної освіти про відкриття навчального закладу першого розряду для дітей обох статей за програмою чоловічих гімназій. Дозвіл був отриманий вкінці травня. А восени того ж року гімназія відкрилася в складі двох підготовчих та першого класу, з правом подальшого відкриття наступних класів. Бажаючих навчатися в гімназії було дуже багато, а можливості були обмежені, саме тому значній кількості прохачів довелося відмовити. Наплив учнів пояснювався почасти довірою до установ товариства, почасти невисокою платою за навчання: вирішено було зробити гімназію доступною за ціною для малозабезпечених членів товариства і тому плата призначалася в розмірі 55 карбованців на рік. Здійснити членкиням це вдалося завдяки підтримці міста, адже товариство щорічно отримувало на гімназію субсидію в розмірі 1 000 карбованців.

Гімназія товариства була однією з перших в Наддніпрянській Україні, де розпочалося навчання дітей обох статей. Крім звичайних предметів, було введене ліплення, практичні заняття з природознавства, малювання, ручної праці, гімнастики. Для занять французькою мовою була запрошена французька.

Піклування про фізичний розвиток членів товариства і їх дітей, поставили перед жінками питання про заснування літньої колонії. Квартирне питання у Харкові було надто важким, і щоб створити відповідні гігієнічні умови, які б задовольняли вимоги нового навчального закладу, необхідно було мати власну будівлю. Справа ця була надто складною, але товариство не зупинялося і перед важким завданням. Знайдена була фінансова підтримка як серед членів товариства, так і сторонніх осіб, які позичили необхідні кошти на пільгових умовах. І

володіючи нерухомим майном, товариство успішно влаштувало літню колонію для дітей та притулок для літніх жінок.

Усвідомлюючи, що перший і найнадійніший шлях виведення жінки з її безправного становища – це її освіта, товариство почало активно працювати і в цьому напрямку. Бібліотека відкрилась у 1903 році і жінки впорядкували у ній спеціальний український відділ. Для збільшення книжок у цьому відділі влаштовувалися українські вечірки, а прибуток йшов на користь бібліотеки. Бібліотечна справа об'єднувала жінок і у 1904 році заснували при бібліотеці гурток самоосвіти для спільних занять та занять під керівництвом спеціалістів. Влаштовували лекції з різних галузь знань: історії, етнографії, а між тим в період 1903-1904 років особливий інтерес у жінок викликали юридичні науки, які читалися кращими юристами міста Харкова. Були організовані також уроки бухгалтерії і стенографії.

Читання з окремих предметів не задовольняло переважну більшість жінок товариства, відчувалась потреба в оволодінні систематичними знаннями, тому ще в січні 1904 року зародилась ідея про влаштування в місті Харкові Вищих жіночих курсів. Для реалізації її при товаристві була створена комісія заснування Вищих жіночих курсів, яку очолила Олександра Яківна Єфименко. Детально обміркувавши свої можливості, комісія розпочала переговори з професорами місцевих вищих навчальних закладів. Вони з повним співчуттям відгукнулися на звернення товариства та увійшли до складу комісії для спільного опрацювання статуту Вищих жіночих курсів. Вироблений статут носив університетський характер з історико-філологічним, природничим та правничим факультетами.

Весною 1904 року комітет направив клопотання про відкриття курсів куратору шкільного округу і особисто, через депутацію, звернувся до міністра народної освіти, коли останній перебував у Харкові. Міністр без співчуття віднісся до проекту вищої жіночої освіти, однак комітет вирішив продовжувати цю роботу: відправив своє прохання до міністерства та звернувся у Харківське губернське земське зібрання з пропозицією підтримати клопотання товариства, на що земське зібрання дало свою згоду.

В 1905 році питання про вищу освіту дістало неочікуване вирішення, причому таке, про яке товариство і не могло мріяти. Університет відкрив для жінок двері і восени комісія подала клопотання до ради Харківського університету про прийом жінок в університет. 50 вільнослухачок були зараховані до університету. Здавалося, що питання про організацію Вищих жіночих курсів повинно було втратити своє значення і створена комісія при товаристві повинна була б самоліквідуватися. Та коли виявилось, що університет не може прийняти всіх бажаючих, комісія відновила клопотання перед міністерством народної освіти, і весною 1907 року було отримано дозвіл на відкриття Вищих жіночих курсів.

Плата за слухання лекцій визначена в розмірі 80 карбованців, винагорода професорам за лекції – 5 карбованців, з тим, що гонорар цей буде збільшуватися як тільки матеріальне становище курсів покращиться. Відкрити курси вдалося в кінці 1907 року, причому багато клопоту було з приміщенням: генерал-губернатор не дозволив товариству користуватися для читання лекцій і практичних занять аудиторіями і кабінетами вищих учбових закладів. Лекції читались в залі товариства та в приміщенні, наданому безкоштовно, власницею будинку, де розміщувалися всі заклади товариства. Вона дозволила пристосувати під аудиторії і один із своїх магазинів. У великій пригоді курсам стало те, що добродій Гордієнко виділив для них безкоштовно помешкання, університет – всякі прилади для навчання, а комерційне училище – хімічну лабораторію.

Необхідність мати власні лабораторії, обладнання для аудиторій і учбово-допоміжних приміщень, викликали величезні затрати, покрити які при єдиному поповненні бюджету курсів – плати за слухання лекцій – стало неможливим. З'явилась необхідність організації спеціального органу – Опікунського комітету, який би піклувався про утримання курсів. Крім того, рада професорів Вищих жіночих курсів подала клопотання до міністерства про виділення щорічної урядової субсидії в розмірі 10 тисяч карбованців. Одночасно з клопотанням субсидії було порушено питання про права курсисток.

Самовідданість і бажання жінок-членів товариства досягли своїх результатів, Харків отримав Вищі жіночі курси з трьома факультетами: історико-філологічним, фізико-математичним та правничим, на яких

навчалось 800 курсисток. Лекції читали професори університету, пізніше академіки Д. І. Багалій, В. П. Бузескул, М. Ф. Сумцов та інші.

З розвитком діяльності товариства збільшилося число його членів: на установчому зібранні записалося 150 жінок, на протязі 1904 року перебувало 548, а в 1907 році кількість членів товариства досягла 922. За матеріалами звітів жінки-члени товариства розподілялися:

а). За сімейним станом: 51,6 % - було сімейних, 44,0 % - одиноких, 4,4 % - не вказали сімейного становища;

б). За заняттями: 30,3 % - займалося домашнім господарством та вихованням, 21,5 % - педагогічною працею, 20,0 % - службовці з рахівництва і діловодства; 8,4 % - займалися підготовкою до професійної діяльності; 27,7 % - економісток, 7,7 % - медичних працівників, 2,3 - кравчинь, 2,0 - касирів та продавців, 1,3 % - власниць торгових та промислових закладів, 1,2 % членкинь займалося науковою. Літературною діяльністю. На долю інших професій (телеграфісток, телефоністок, працівниць сільського господарства) припало всього 2,1 %.

Вивчення документів товариства дозволило зрозуміти його організацію. Справами товариства керувало загальне зібрання, виконавчим органом був комітет. За період з листопада 1902 по листопад 1908 рр. відбулося 20 загальних зібрань, причому деякі з них були дуже багатолюдними. Право вирішального голосу в товаристві мали тільки жінки. Комітет обирався загальними зборами на три роки і складався: з голови, її товариша, двох секретарів, скарбниці, її помічниці, дванадцяти членів і шести кандидатів.

За період з 1902 по 1908 рр. головами товариства обиралися - Л. Е. Єфимович, О. Я. Єфименко, Н. Маштакова, В. Білоконська. Активним членом комітету була Христина Данилівна Алчевська. Перші роки комітет збирався 2 рази на місяць, з розширенням діяльності товариства засідання відбувалися щотижня. Навіть влітку засідання комітету не припинялися, доводилося приділяти багато часу господарським питанням. Неодноразово на засіданнях комітету піднімалися питання про необхідність власної будівлі для гімназії та інших установ товариства. Кожним закладом товариства, крім гімназії та Вищих жіночих курсів керували члени комітету, які обиралися щорічно з складу комітету та постійна комісія, що складалася, частково, з членів комітету,

частково, з членів товариства, які працювали в цих закладах. Число членів таких комісій було від 5 до 20. Крім комісій при закладах існували ще загальні комісії товариства: господарська, лекційна, книжкова. Засідання комітету та комісій були відкритими для всіх членів товариства, до цього слід доповнити, що бажачі могли прийняти участь в дискусії з правом дорадчого голосу, могли вносити свої пропозиції.

Справами гімназії керувала педагогічна рада, що складалася крім викладачів, з директора, двох членів комітету, двох кандидатів, лікаря, голови батьківської комісії, члена господарської комісії та члена Опікунської ради. Бажачи поліпшити справу навчання в гімназії, комітет запропонував досвідченим викладачам, які застосовували кращі методи викладання, залучати до програми нові предмети, які б сприяли розумовому і фізичному розвитку дітей.

Справами Вищих жіночих курсів керувала Рада професорів та правління курсів, куди крім директора курсів, входили декани факультетів і голови комітету, що обиралися щорічно. При курсах існував Опікунський комітет, який дбав про матеріальні потреби курсів та курсисток. Для ревізії справ всіх закладів товариства на загальному зібранні щорічно обиралася ревізійна комісія, що складалася з 5 членів та 3 кандидатів (усього до ревізійної комісії обиралося 20 осіб).

Діяльність „Харківського товариства взаємодопомоги працюючих жінок” розширювалася з кожним роком і якщо в 1903-1904 рр. всі заклади товариства тулилися в чотирьох кімнатах, де розміщувалося бюро праці, їдальня, дитячий садок та школа, а вечорами відбувалися заняття для дорослих жінок, читалися лекції, намічалася подальша робота, то через десять років всі заклади працювали у власному великому будинку з спеціальними пристосуваннями для навчальних закладів, з майданчиком для дитячих забав. В розпорядженні товариства були: Вищі жіночі курси; гімназія на 304 учні при 20 особах учбового персоналу; садок та школа з 65 дітьми при 4 вчительках; бібліотека, що нараховувала 3 000 томів, спеціальний дитячий та український відділи; бюро праці; їдальня; гурток для влаштування вечірніх лекцій, рефератів, концертів. В сільській місцевості, недалеко від Харкова, працювала дитяча літня колонія і притулок для жінок.

В процесі діяльності товариства змінювалася і свідомість самих жінок – членів організації. „Якщо десять років назад, - підкреслювала О. М. Десятова на Першому Всеросійському з'їзді з жіночої освіти, - більшість питань, винесених на обговорення загальних зборів, проходили при суцільному мовчанні, то тепер картина різко змінилася: більшість питань викликає дискусію, з ініціативи окремих членів товариства виникають нові перспективи”.

Створюючи різні заклади для своїх членів, товариство активно відгукувалося і на всі події громадського життя. В період російсько-японської війни були організовані курси для догляду за пораненими та хворими, жінки – члени товариства відправлялися на фронт. На одному із загальних зібрань була прийнята заява про необхідність припинення війни.

В комісіях і на загальних зібраннях обговорювалися питання: про допущення жінок в університети, надання жінкам права отримувати вчений ступінь; про участь жінок в місцевому самоврядуванні; про політичне рівноправ'я; про рівність прав для всіх національностей; про права української мови; про скликання установчих зборів. Товариство з цих питань подавало відповідні петиції та заяви. В резолюції прийнятій на загальному зібранні 27 березня 1905 року підкреслювалося: „Громадянин вільної держави може правильно виховуватися лише матір'ю, яка сама стоїть на висоті, не тільки інтелектуального, але і суспільного розвитку”.

На загальних зборах 1904 року обговорювалося питання про участь товариства у Міжнародному жіночому конгресі в Берліні. Делегаткою від товариства була обрана О. М. Десятова, яка повернувшись з Берліну, зробила доповідь про роботу конгресу. О. М. Десятова запропонувала товариству взяти на себе почин в розробці питання про об'єднання жіночих організацій в національний союз, такий союз дав би право жінкам Російської імперії бути рівноправними членами міжнародного конгресу. Для розробки цього питання була обрана комісія. В грудні 1916 року „Харківське товариство взаємодопомоги працюючих жінок” підписало статут Національного Жіночого Союзу і подало його на реєстрацію, але революційні події відтягнули увагу і питання з часом загубилося.

Вказуючи на успішну діяльність товариства, слід звернути увагу на ті перешкоди, труднощі, які зустрічали жінки в своїй діяльності. Про це надзвичайно влучно сказала О. І. Арнольдї на Першому Всеросійському з'їзді з жіночої освіти: „ Навіть такий невинний заклад, як їдальню і то вдалося відкрити не відразу: довелося вести довготривалі переговори з губернською адміністрацією і лише після затвердження економки, визначеної благонадійною особою, товариство отримало дозвіл готувати обіди для своїх членів. Вирішили відкрити дитячий садок – нова біда! Невідомо, хто повинен дати дозвіл на розваги з малятами 3-5 років: міністерство народної освіти чи міністерство внутрішніх справ. Пройшло не мало часу в походах по канцеляріях то куратора, то губернатора, а питання так і не вирішувалося. Запропоновано було відкрити підготовчу школу і знову відмова. А скільки було відмов у влаштуванні лекцій, вистав, вечорів для зібрання грошей на користь товариства! Через ці перешкоди не вдалося організувати ні бюро юридичної допомоги, ні жіночого клубу.”

І все ж, не зважаючи на ці та інші несприятливі умови, „Харківське товариство взаємодопомоги працюючих жінок” проіснувало аж до 1919 року. Розширюючи та поглиблюючи свою діяльність, воно служило школою самоосвіти жінок, давало можливість жінкам – членам товариства знайти справу, яка б відповідала індивідуальним потребам і запитам. Члени товариства знаходили можливості зберегти себе, свої інтереси як особистості, формулювали свою громадську свідомість, впевненість в своїх силах. Саме ці моменти роботи товариства підкреслювала О. М. Десятова на Першому Всеросійському з'їзді з жіночої освіти: “ Ми не можемо не відкидати, що віковична підпорядкованість жінки нагадує про себе і ми самі жінки недостатньо тверді і стійки в усвідомленні того, що все людське не повинно бути чужим жінці-Людині. Практика роботи жінок, результати яких вони досягають, наочніше всього доводять право участі жінок в роботі всіх сфер суспільного життя”.

Висновки.

Факт об'єднання жінок для захисту своїх інтересів став реакцією на низький правовий статус, небажання влади змінювати феодално-кріпосницьку систему державних і сімейних відносин, відгуком на не-

обхідність нових соціально-економічних відносин. Це був самостійний пошук жінками шляхів самореалізації і самозахисту.

Рух самодопомоги за період з 60-х років XIX століття до 1917 року пройшов інтенсивний шлях свого розвитку від невеликих груп до значних товариств взаємодопомоги і поширювався під гаслом „Жінки самі повинні прокласти собі дорогу до рівності”. Рух самодопомоги характеризувався великою кількістю жіночих ініціатив, що свідчило про зміну самосвідомості жінки, про формування жіночої особистості.

Під впливом жіночого руху, змінювалося і саме поняття самодопомоги, яке використовувалося учасницями як у вузькому, так і в широкому значенні. В широкому значенні – це була самоорганізація в союзи, товариства, артілі для підтримки жінок, які прагнули до заробітку і до економічної незалежності, а в вузькому – особиста ініціатива жінок по забезпеченню матеріальними благами і саморозвитку.

Створенню необхідної для самодопомоги економічної бази сприяло те, що серед активних діячок товариств взаємодопомоги були матеріально забезпечені жінки, які вкладали значні кошти для придбання товариствами земельних ділянок, будівель, швейних машинок і т. ін. Не менш важливу роль в утвердженні руху самодопомоги відіграли особисті риси характеру прогресивної частини жіноцтва: ініціативність, соціальний оптимізм, впевненість у власних силах, діловитість, вміння переборювати труднощі.

Жіночі організації трудової допомоги з самого початку виникнення відображали найбільш повно потреби в праці представниць середніх верств суспільства. Важливою стороною діяльності руху самодопомоги і вагомим історичним досвідом можна вважати захисну функцію, яка здійснювалася у вигляді надання матеріальних позик, посередництва у працевлаштуванні, професійному навчанні і т. ін. Разом з цим, значна увага товариства приділялася формуванню самосвідомості жінки, її людської особистості, що здійснювалася через систему курсів, шкіл грамоти, діяльності бібліотек, проведення дозвілля, організацію відпочинку та виховання дітей членів товариства.

По суті рух самодопомоги виконував функції держави в справі соціального захисту жінок. Жіночі організації своєю діяльністю закладали основи системи соціального захисту.

ПРИКЛАДИ САМОДОПОМОГИ В УКРАЇНІ СЬОГОДНІ

*За матеріалами учасників проекту
«Розвиток мережі самодопомоги в Україні»*

Учасники проекту описували діючі в Україні приклади самодопомоги, відповідаючи на такі питання:

Чому саме самодопомога?

Група самодопомоги «Світлиця пані Оксани»

В переважній більшості сіл, які на сьогодні є депресивні та непривабливі, жінки не мають ні роботи, ні культурного дозвілля, ні творчого спілкування. В нас виникло велике бажання змінити цю ситуацію використовуючи метод груп самодопомоги. У Грицівській громаді, так як і більшості сіл жінки не мають роботи і зовсім небагато часу приділяють культурному спілкуванню і позитивному вихованню дітей, тому що в основному вони заняті важкою фізичною працею в господарстві, навіть ті що не дуже заняті, просто не мають доступу до розвиваючої інформації. Ми захотіли змінити цю ситуацію, тому що вважаємо, що у людини завжди є право вибору. Але як здійснити вибір коли його немає?

Група батьків дітей інвалідів центру ранньої медико – соціальної реабілітації (діти з розумовими вадами, хворобою Дауна, дитячим церебральним паралічем тощо)

Приводом для організації роботи за формою самодопомоги з даною групою є те, що всі учасники об'єднані однією проблемою, їх мотивація майже однакова, кожен з учасників володіє частиною інформації щодо вирішення деяких цільових труднощів тощо. Також, на місцевому рівні допомога даній категорії з боку державних соціальних служб майже відсутня. Завданням групи самодопомоги є: психологічна підтримка батьків дітей інвалідів, формування здорової мотивації у житті, обмін досвідом вирішення проблем, розвиток дружніх зв'язків між батьками, організація дозвілля, розвиток світогляду, хобі тощо. Потенціал групи самодопомоги в тому, що всі у групі мають рівні права, панує атмосфера довіри, кожна думка може бути проговорена та почута, можливе обговорення, консультації тощо.

Група самодопомоги «Надія+» (неодноразово засуджені кіровоградської виправної колонії №6)

Всі засуджені кіровоградської виправної колонії №6 відбувають покарання в місці позбавлення волі далеко не перший раз. Деякі задоволені таким ритмом свого життя, але більшість має стійке бажання залишити місця позбавлення волі назавжди, та стати повноцінними членами суспільства. Маючи таке бажання більшість неодноразово пробували після звільнення інтегруватись у суспільство, шляхом устрою на роботу, створення сім'ї, зміни оточення та модифікації кримінальної деліквентної поведінки. Але такі спроби приводили їх знову за ґрати. Тому, що в них значно деформована поведінка, сформовані руйнівні стереотипи, значно скривлені поведінкові сценарії, загублені навички адаптативної сімейної взаємодії та мотиваційна сфера і ці люди не можуть жити в звичайному суспільстві. деякі засуджені прийшли до безсилля та зрозуміли, що їм потрібна допомога в подоланні цих внутрішніх особистих проблем. Тому було прийнято рішення сформувати групи самодопомоги на яких кожен зможе розповісти про свої невдачі та отримати підтримку від групи. Адже саме групи самодопомоги мають значний потенціал для досягнення позитивних змін, оскільки саме в групі людині легше вимовити свої проблеми, побоювання та невдачі, і саме групове співчуття надає наснаги та підкріплює моральні сили. Саме в групі можна побачити себе таким, який ти є, група це як дзеркало. В групі найлегше випробовувати нові моделі поведінки. Також в групі набагато легше змінювати свою поведінку. В групі дуже якісно спрацьовує принцип «рівний-рівному», оскільки група складається з людей з однаковими проблемами, приблизно однаковими життєвими сценаріями та приблизно однаковими життєвими цілями. В групі оптимально спрацьовує як негативний так і позитивний досвід учасників, тому, що учасники діляться своїм досвідом одне з одним і саме цей досвід допомагає приймати вірні рішення. Група надає відчуття єдності, що ти не один, та твою проблему вирішують всі.

Група самодопомоги для інвалідів, залежних, співзалежних

Приводом до використання методу груп самодопомоги стало звернення ініціативного мешканця Бородянки, який має фізичну ваду і знає не з чуток про життя інвалідів в умовах сучасності, а часом це неспроможність:

- реалізувати себе як особистість, а також свої моральні свободи і якості;

- відчутти потрібність у соціуму, обпертись на плече допомоги у часи відчаю та ін.

Усвідомлення того, що група самодопомоги є дієвою рушійною силою у вирішенні питання щодо соціальної адаптації інвалідів та людей залежних від алкоголю, стало основною причиною у створенні даної групи. Якщо якісь перешкоди, незалежно в якій сфері життя, то як підказу можна використати світовий досвід, разом можливо зробити те, що наодинці не під силу. Тобто колосальний досвід багатьох, зібраний і направлений в потрібному руслі, дає змогу досягти бажаної мети.

Група самодопомоги для голів Об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), членів ОСББ

В м. Баштанка Миколаївської області (районному центрі із чисельністю жителів 13,0 тис. чол.) було створено 56 ОСББ та Асоціацію ОСББ „Єдина сім'я”, основними функціями якої є розширення діяльності органів самоорганізації населення, правова допомога об'єднанням та ін. Натомість поза зором знаходиться достатньо багато питань – від нерозуміння новими керівниками своєї ролі, ведення бухгалтерського обліку, вирішення проблемних питань, що виникають в процесі діяльності ОСББ до організації людей для прибирання території та залучення всіх жителів будинку і т.п. Головне, що стало зрозуміло вже із першої зустрічі – людям не вистачає звичайного спілкування із такими ж представниками, як і вони самі, так як є окремі моменти, які можуть бути зрозумілі лише тим, хто стикається із подібними проблемами. До того ж це має відбуватися не в офіційній обстановці під пильним наглядом керівника або ж у присутності великої кількості людей (більшість людей бояться висловлювати свої погляди і займають позицію „очікування” або „буду як всі”). Відповідно, проблеми не вирішуються, замовчуються. Виникають непорозуміння щодо вирішення місцевих проблем в умовах відсутності фінансування, заохочення мешканців всього будинку до їх вирішення, роз'яснення та подолання пасивності жителів. Люди займають позицію очікування, невтручання. Невирішеними залишаються питання дотримання чистоти на прибудинкових територіях та інші проблеми, які можна вирішити самостійно.

Як залучаються учасники для групи самодопомоги?

Група самодопомоги «Надія+» (неодноразово засуджені кіровоградської виправної колонії №6)

Найбільш дієвий спосіб залучення учасників – це особисте контактування. Оскільки яскрава емоційна розповідь викликає у слухача мотивацію прийти та послухати. Тому майже всі учасники зобов'язуються ділитися інформацією про групу з іншими в'язнями. Також інформація про групу розміщена на дошці об'яв та в Інтернеті, але це найменш дієві способи залучення учасників.

Стресові умови життя в виправних закладах, низький рівень культури та агресивні настрої серед «тюремного населення» підштовхують засуджених об'єднуватись в групи. Є практика так званих «сімей» - група засуджених, які об'єднуються для виживання та протистояння негативному тиску з боку інших засуджених. Тому в людей, які знаходяться в місцях позбавлення волі є мотивація до групового об'єднання. Тому, що об'єднуються люди з спільною проблемою, які ставлять для себе завдання подолати цю проблему або зменшити її негативний вплив. Об'єднавшись члени групи протистоять ізоляції, дискримінації з боку оточення. Вони автономні в своїй діяльності. Учасники групи отримують інформацію, практичну допомогу, формують корисні навички та впевненість в собі, отримують підтримку. Головне – групи дають змогу людям приймати активну участь в вирішенні власних проблем. Найбільші труднощі при залученні учасників пов'язані з режимним ритмом життя установи виконання покарань.

Першими учасниками групи взаємодопомоги були ВІЛ-інфіковані засуджені, які до засудження були активними споживачами наркотичних речовин. Це люди з подвійною, навіть з потрійною проблемою: залежність від психоактивних речовин, ВІЛ-статус та ув'язнення. Ці проблеми «лежать на поверхні». Більшість мають проблеми при спілкуванні з звичайними людьми (які не відбували покарання), відчують складнощі в адаптації к «вільному» життю, деякі майже ніколи не працювали, тому не можуть організувати своє життя. Саме ці люди вирішили спробувати почати «нове» життя, змінюючи свою поведінку та звільняючись від негативних та руйнівних звички. Група для них це реальна допомога, яка надихає їх жити та надіятись на краще.

Група самодопомоги для молодих мам, які виховують дітей до року
 Для залучення майбутніх учасників груп самодопомоги у всі родини, які виховують дітей від народження до 3-х років, соціальним працівником було направлено анкету з інформацією про можливість таких зустрічей, про питання які можуть бути обговорені та запропоновано вказати ті питання, які турбують саме цю конкретну маму. За результатами анкетування стало зрозуміло, що ця група є дуже велика кількісно та різноманітна у своїх прагненнях та проблемах, які самотужки намагаються вирішити. Таким чином на перший етап було взято саме мам, які виховують дітей до року. За по селу було розміщено оголошення, що сільським центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді започатковується проведення зустрічей за методикою груп самодопомоги і запропоновано дату першої зустрічі саме для визначеної цільової групи.

Наступним кроком були особисті зустрічі соціального працівника з кожною мамою та, якщо вдавалося, з членами її родини і обговорення цілей кожного з учасників. Для поширення інформації було використано дошку оголошень, та скриньку біля сільської ради, сільського листоношу та медичну сестру сільського ФАПу.

Мотивацією зазначеної групи є бажання більшості її учасників забезпечити виховання, розвиток і здоров'я власної дитини та отримати більше досвіду як виходити з тієї чи іншої ситуації. Проте було чимало складних моментів. Перш за все – це різний рівень батьківського потенціалу та відсутність такої практики обговорення у самих учасників. Не мотивованість громади до самодопомоги і цілковита направленість на запитання: *«А що мені дадуть, якщо я прийду...»*. Саме це спонукало нас, як організаторів групи самодопомоги забезпечити його учасників роздатковим матеріалом, який кожна мама могла забрати з собою. По друге – під час проведення засідання виникла ще одна складність. В групу були об'єднані мами, більшість з яких реально в житті знають одна одну, історію життя самої мами та членів її родини. Саме це накладало певні «соціальні» штампи на відношення в середині групи. По третє – деякі мами на засідання принесли фотоальбоми з світлинами власних дітей та перед засіданням активно почали їх демонструвати. Це звичайно відразу сформувало дружню атмосферу, однак нами було помічено, що інша частина мам, які при-

йшли без фото своїх дітей, відчувала себе досить некомфортно. Щоб урівноважити ситуацію нам довелося на початку зустрічі запропонувати кожній мамі намалювати свого малюка, щоб урівноважити групу та забезпечити умовну «присутність» на зустрічі усіх дітей. До участі у зустрічі були запрошені 22 молоді мами, на зустріч прийшло 16 – це люди різних професій і різного соціального статусу, в тому числі і одинокі мами. Характерно, що в групі вони намагалися не концентрувати увагу на тому, що вони виховують дитину без батька та мами, які виховують дітей з особливими потребами. Ці категорії були найменш емоційними, можливо ще й тому, що про ці їх проблеми знали більшість інших присутніх. Можливо пізніше ці мами також розкриються, або отримають можливість надалі об'єднатися в іншу групу. Початок зустрічі був «експромтним», але досить вдалим що стимулювало до спільної розмови, крім того вступ зроблений соціальним працівником якого в селі знають як хорошу маму та її розповідь про свої проблеми у вихованні власної доньки, налаштувало присутніх на відвертість.

Група батьків дітей інвалідів центру ранньої медико – соціальної реабілітації (діти з розумовими вадами, хворобою Дауна, дитячим церебральним паралічем тощо)

Учасники групи самопомоги залучались на першу зустріч за допомогою директора центру, після цього бажачі почали приходити самі в обговорений час та дату. Також про групи поширювалась через людей, які працюють у даній сфері (інструктор з інваспорту, керівник клубу людей інвалідів, працівників медичної установи). Учасники мотивуються тим, що їм разом буде легше переживати негативні події у житті, нададуть кваліфіковану допомогу (тренер є психологом та психотерапевтом), можна поговорити, пожартувати, порадитись, добре провести час тощо.

Група самопомоги для інвалідів, залежних, співзалежних

По-перше, знайшлася людина, яка має фізичні вади, знає як складаються справи в житті таких людей, їхні труднощі та переживання. Зібравшись разом, було розроблено план по створенню ініціативної групи самопомоги з метою реалізації проекту "Соціальне підприємство для інвалідів та людей малозахисених верств населення в т.ч. залежних та співзалежних". Індивідуально було запрошено на першу зустріч 5 чол. з числа інвалідів та 4 чол. волонтерів з числа

залежних/співзалежних. Присутнім у кількості 6 чол. (2 інваліда, 3 залежних, 1 волонтер) було розкрито суть роботи у групі самодопомоги, окреслені кінцева мета та результат, задля чого група формується. Одноголосно було виявлено бажання серед учасників щодо проведення один раз на тиждень групи самодопомоги. Був вибраний час проведення та встановлені правила в групі. Серед учасників були люди, яким небайдуже становище згаданої категорії людей у суспільстві. Загалом люди прийшли по-перше з цікавості, а по-друге "а може щось зміниться".

Група самодопомоги для голів Об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), членів ОСББ

Серед перших учасників групи – голови ОСББ, спеціаліст міської ради по житлово-комунальних питаннях, голова Асоціації ОСББ "Єдина сім'я". Хотіли обмінятися досвідом, почути, як їх колеги виконують свою роботу, а для тих, хто працює не дуже тривалий час - як взагалі організувати роботу; як вирішувати питання із „проблемними” мешканцями будинків, які не приймають участі у прибиранні території, як збирати квартирну плату. Труднощів залучити учасників не було. При спілкуванні по телефону люди відразу сприймали запрошення на зустріч. Складність була із вибором часу зустрічей та „розтягнутості” їх у часі: спочатку голова Асоціації місяць знаходилася у відпустці (частина липня-частина серпня). Запрошено було 12 чол., по телефону вони всі підтвердили свою участь, але на зустріч прийшли лише 6 чол.

Люди спочатку були „сковані”, вони не звикли зустрічатися „вузьким колом” так, щоб можна було щось обговорювати, запитувати, висловлювати власні думки. Звична форма роботи, яка до цього застосовувалась: загальні засідання із кількістю близько 60 чол. з переважаючими доповідями керівних осіб. Люди хотіли „виговоритися” і наперобій розповідали про те, як у них в об'єднанні вирішуються ті, чи інші питання. Попередньо обговорювалось, що тривалість зустрічі становитиме 1 год., а насправді спілкування розтягнулося на 1,5 год. Доводилося навіть обмежувати час, так як ми домовлялися, що на першій зустрічі вирішуватимуться лише організаційні питання: як побудувати роботу в подальшому, які питання потребують вирішенні і чи взагалі необхідні такі зустрічі.

Які плани на майбутнє?

Група самодопомоги для інвалідів, залежних, співзалежних

В даний час планується згуртувати людей, які прийшли на першу зустріч, щоб вони запросили ініціативних друзів до групи, аби прискорити досягнення бажаної мети. Після досягнення мети, група має переформатуватись на досягнення інших нагальних потреб. Учасники групи серед очікувань озвучили свою участь у діяльності запланованого соціального підприємства, всіляку підтримку діяльності групи самодопомоги.

Група батьків дітей інвалідів центру ранньої медико – соціальної реабілітації (діти з розумовими вадами, хворобою Дауна, дитячим церебральним паралічем тощо)

Група буде працювати принаймні протягом року, будуть сплановані та здійснені заходи, батьки навчатись домовлятися, довіряти та допомагати одне одному, вдасться зробити зустрічі корисними та цікавими, кожен учасник зможе легко вести групу, в учасників зміняться життєві цінності, вони зможуть почуватися більш захищено та відчувати підтримку, вдасться залучити фахівців для співпраці з батьками дітей – інвалідів. Учасники отримають практичну допомогу, підтримку, зможуть отримати консультації фахівців, зможуть поговорити, відпочити, поговорити та поділитись своїми враженнями, допомогти дітям тощо.

Група самодопомоги для голів Об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), членів ОСББ

Будуть створені умови для спілкування, обміну досвідом та вирішення проблемних питань. При потребі залучатимуться фахівці міської ради – юрист, спеціаліст служби охорони порядку чи ін. Ця робота сприятиме покращенню стану утримання прибудинкових територій та чистоти міста. Плануємо здійснювати показові візити до кращих ОСББ з метою обміну досвідом.

Група самодопомоги «Надія+» (неодноразово засуджені кіровоградської виправної колонії №6)

В планах – продовження проведення груп. Можливо, договір з адміністрацією установи, надасть можливість проводити групи в іншому

більш придатному для такої діяльності приміщенні. Але для розвитку груп вкрай необхідно навчати навикам фасилітації кожного з учасників, тому планується проведення практичних групових зустрічей, на яких засуджені будуть розвивати необхідні навички. Також необхідно навчати учасників висловлювати свої почуття, побоювання, думки та емоції, оскільки більшість не вміє цього робити. Учасників необхідно буди навчити сприймати кожного таким, який він є, що кожен має право на власну думку. Ближчим часом планується провести групу присвячену темі – як давати поради, оскільки надання порад іноді завершується конфліктом. А також навчання щодо слухання та емпатії.

Головні очікування від діяльності групи самодопомоги – це звичайно зменшення тюремного населення в КВК №6 та організація груп на свободі, які будуть проводити бувалі засуджені. Учасники груп очікують, що в результаті вони зможуть витримати вільне життя, навчатись вільно спілкуватись, не використовуючи жаргонізми та тюремні обороти мови, зможуть адаптуватись до нових умов життя, будуть брати активну участь в громадянському житті, в діяльності громадських організацій. Деякі мають намір створити сім'ї, деякі бажають повернутись до своїх сімей.

Група самодопомоги «Світлиця пані Оксани»

Плануємо створити мережу «Світлиць» як групи самодопомоги у селах регіону «Стара Волинь» із «Корпусом волонтерів для сільських громад» через навчання волонтерів на практичному досвіді групи самодопомоги «Світлиця пані Оксани». Випустимо посібник для інших сільських жінок і не тільки жінок, який продемонструє як можна організовуватися і долати життєві труднощі в малих громадах. Кожен хто є в нашій групі спробує вирішити свою проблему, що полегшить шлях до самореалізації, та зможе покращити своє особисте життя і створити своє місце в громаді.

Для підготовки цього розділу було використано досвід таких груп самодопомоги:

- Група самодопомоги «Світлиця пані Оксани» з м. Гриців, Хмельницька область; описала Оксана Арзамасцева
- Група батьків дітей інвалідів центру ранньої медико – соціальної реабілітації (діти з розумовими вадами, хворобою Дауна, дитячим церебральним паралічем тощо) з м. Нова Каховка, Херсонська область; описала Оксана Бойчук
- Група самодопомоги «Надія+» (неодноразово засуджені кіровоградської виправної колонії №6) з м. Кіровоград; описав Володимир Бочаров-Туз
- Група самодопомоги для інвалідів, залежних, співзалежних з м. Бородянка, Київська область; описав Олександр Старовойтенко
- Група самодопомоги для голів Об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), членів ОСББ з м. Баштанка, Миколаївської області; описала Лілія Іщенко
- Група самодопомоги для молодих мам, які виховують дітей до року в с. Шкарівка, Білоцерківський р-н, Київська область; описала Лариса Стрига

Ресурсний центр ГУРТ - це національний центр суспільної інформації та експертизи, що сприяє суспільним перетворенням в Україні, використовуючи та розвиваючи потенціал організацій громадянського суспільства. ГУРТ засновано у 1995 році та зареєстровано як громадську неприбуткову організацію у січні 1996 р.

Наші клієнти

- Суспільно активні громадяни України
- Громадські організації
- Міжнародні та національні благодійні фонди та організації
- Органи влади
- Соціально відповідальний бізнес
- Медіа

Наші продукти та послуги

- ***Суспільна інформація***, яка поширюється через веб-портал та електронний бюлетень, про:

Актуальні та суспільно важливі події, що відбуваються у громадському секторі в Україні та закордоном

Програми фінансування

Програми та проекти інститутів громадянського суспільства

Програми навчання та стажування

Пропозиції співпраці

Вакансії та ін.

- ***Суспільна експертиза***
- ***Експертні оцінки***
- ***Аналітичні дослідження третього сектору***
- ***Підготовка та видання посібників***
- ***Тренінгові програми***
- ***Суспільний PR***

Детальніша інформація: www.gurt.org.ua

Для нотаток

Для нотаток

Помічник «САМОДОПОМОГА: технологія соціальних змін» пропонує читачам ознайомитись та скористатись досвідом застосування самодопомоги у вирішенні певних проблем окремих цільових груп, а також у системному покращенні якості життя всієї громади. Помічник стане у пригоді керівникам організацій, ініціативним громадянам, які зацікавлені у впровадженні інноваційних підходів розвитку громади.

Помічник розроблено й видано у рамках спільного проекту «Розвиток мережі самодопомоги в Україні» Товариства BORIS (Польща) та Ресурсного центру ГУРТ (Україна). Цей проект фінансований програмою польської допомоги (www.polskarotomoc.gov.pl) Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща у 2008 році.

Ця публікація представляє виключно бачення авторів та упорядника помічника і не має асоціюватись з офіційною позицією Міністерства Закордонних Справ Республіки Польща.

Колектив авторів: Єжи Шмагалські (Варшавський університет), Йоанна Маршал (Товариство BORIS), Павел Йордан (Товариство BORIS)

Упорядкування: Богдан Маслич (Ресурсний центр ГУРТ).

Макетування та друк: СПД Мартинова Ю.Я.

Наклад: 500 примірників.

З питань отримання додаткової інформації щодо розвитку самодопомоги в Україні звертайтеся до Ресурсного центру ГУРТ:

т./ф. (044) 296-1052

info@gurt.org.ua

www.gurt.org.ua

www.samodopomoga.org.ua

© Колектив авторів

© Богдан Маслич, упорядкування

© Товариство BORIS

© Ресурсний центр ГУРТ